

Емма Андієвська

Герострати

«Герострати» Емми Андієвської — філософський роман, в якому читач зустрине чимало рефлексій про Бога, людину та світ. В основі назви твору — історія про мешканця Ефесу Герострата, який спалив храм Артеміди у рідному місті, аби прославитися. Авторка викриває «геростратизм» як вічну жагу людини до здобуття слави будь-яким способом.

Світову славу письменниці принесли прозові твори «Герострати», «Роман про людське призначення», «Подорож», «Джаланіта», «Тигри», «Казка про яян», поетичні збірки «Народження ідола», «Наука про землю», «Вілли над морем», «Міражі», «Міста-валети», «Шухлядні краєвиди» та ін.

Емма Андієвська — українська письменниця та художниця, яка працює у стилі сюрреалізму та герметизму.

Емма Андіївська

Герострати

Я антиквар. Моя невеличка крамниця, в якій найчастіше туристи купують кольорові гравюри різних міст, старі географічні мапи, книги і поштові марки (поштові марки мають успіх також серед школярів), міститься на розі двох вулиць, дослівно крок від центру. Той, хто проїздив цим містом і бачив, який там інколи рух, завжди дивувався, потрапивши на вулицю, де моя крамниця. Бо хоч вулиця зразу ж за рогом і виходить на площу, яку одноставно проклинають пішоходи й шофери, туристи й місцеве населення (справа в тому, що в будні там чомусь зосереджується рух, який корком замикає вхід у першу-ліпшу вулицю, і, щоб перейти на другий бік, треба змарнувати принаймні півгодини), на ній такого стиску і гуркоту, як на сусідніх навколо, що сходяться на площі, не трапляється, хоч її перетинає лінія трамваю, а вранці й вантажні авта, які довозять городину на базар, скорочуючи собі шлях до місця призначення, що веде повз вікна моєї крамниці.

Вулиця, де мій антикваріят, у порівнянні з іншими така тиха, аж я не здивувався б, довідавшись, як їй при плямуванні забули надати акустики і вже після того не направляли, і саме

тому вона по святах і неділях взагалі мертва. Хтось ще скаже, ніби я відхиляюся від головної теми, приділяючи стільки уваги вулиці, де моя крамниця. Вулиця не відіграє жодної ролі в тому, що я збираюся оповідати, але я боюся пропустити найменшу подробицю, що пролила б світло на історію, яка зо мною трапилася. Я, наприклад, зовсім не певний, чи якби мій антикваріят був на іншій вулиці, сталося б те, що змінило все моє життя. Інколи мені здається, ніби вулиця тут рішуче ні до чого і пояснення всього, що приключилося, лежить виключно в мені. Та інколи я починаю вагатися. Воно мені починає здаватися не таким уже її певним. Я надто близько стою до подій, аби належно оцінити їх, і тому мені цінний кожний деталь, який може стосуватися до моєї історії. Історії, що її п сам не годен збагнути.

Досі я ніколи нічого не писав, як не брати до уваги оповідань і переказів, які доводилося писати в гімназії і які, як пригадую, мені ніколи не вдавалися (хоч назагал я вчився добре), можливо, тому, що писати оповідання в мене асоціювалося з поняттям несолідності!. Трудити папір, коли те саме зручніше виходило сказати усно, я вважав марнуванням часу. Мені, щиро кажучи, ще й зараз не міститься в голові, як могло статися те, що змусило мене взятися за перо. Я люблю свій фах і досі жив мирним життям, як кожна пересічна

людина, поки в мою крамницю не з'явився чоловік, якого я ніколи доти не бачив, і не зажадав, аби я писав його біографію.

Він зайшов і сказав, щоб я писав його біографію, так невимушено і просто, ніби попросив продати книжку, і згодом, хоч як я корегував пам'ять, той день не мінявся, наче він десь ще перед тим уже існував до дрібниць відлитої у металі, і його лише за бічні кільця, як до палацу вносять бронзових асирійських левів, уже готовий внесли в мою пам'ять і поставили, і ніякі ні почуття, ні усвідомлення, що це немісленне, не розчинювали і не усували його, і він лишався для мене таким же відмежованим, як і тоді, хоч починався він, як майже кожний день, без жодних передчуттів і пересторог.

Ще було рано, годин за дві перед офіційним часом, коли я для покупців відчиняю крамницю. Я сидів за столом, переглядаючи і сортуючи стоси новозакуплених книг, і час від часу прислухався, коли закипить чайник, щоб заварити чай і поснідати, бо в ті дні, коли у мене назбирувалося багато праці в антикваріаті, я, аби не турбувати дружину, дуже рано виходив з дому і снідав при роботі. У мене в ніші за зеленою завісою на коліщатах між полицями з книгами і широчезним столом, який займав півкрамниці і служив лядою, стояла електрична плитка, чайник, кілька склянок і

невеличкий запас харчів. Дружина завжди допильновувала, знаючи мою забудькуватість, щоб мені не бракувало їжі, оскільки я часто після того, як розходилися останні покупці, лишався в крамниці працювати. Я сам кольорував гравюри, не з ощадности, а тому, що цехи, куди віддаваош кольорувати всі мої колеги, не робили так сумлінно, як мені хотілося, та й зрештою кольоруївати самому виходило значно дешевше; і хоч як дружина намагалася переконати мене, мовляв, ліпше найняти помічника, я не бачив у тому потреби. Я волів радше відпрацювати кілька зайвих годин, ніж терпіти біля себе людину, яка тільки заважала б, оскільки я ніколи не позбувся б почуття, що вона однаково не зробить так докладно, як я. Отож, коли я мусів складати нові інвентарі, сортувати поштові марки на невеликі пакунки або наклеювати серіями на аркуші (на такі серії є завжди великий попит), подібну працю я залежно від настрою переносив на вечір або на ранок. У більшості випадків переважав ранок, бо я людина, яка живе вранці; і те, що мені досить часто випадало засиджуватися до півночі в антикваріаті, мого нахилу вставати майже з півнями не порушувало. Вранці я чувся найбільше працездатним.

Я сидів за столом, крізь скляні двері крамниці і крізь вітрину валили всередину тумби лапатою світла й заважали працювати, обертаючи скляні

предмети на столі в водограї, від яких по стелі і по стінах розходилися водяні тіні. Передо мною аж до ліктів доходив хаос, в якому я вже протягом кількох годин намагався встановити порядок, наслідком чого по одному боці вже височіло кілька стовпців відібраних книг, однак по другому — до стосів старих і нових видань, які я лише встиг розпакувати, не звільнивши їх від обгортки, я ще навіть не доторкався. Найгірше, що посередині стола кілька днів тому згромадилися мною закольоровані відбитки гравюр, які я ще плянував оправити в товсті паперові рамки, бо так охочіше купували.

Я саме прикидав, чи не кинути мені сортувати книги і довести спочатку до належного вигляду закольоровані гравюри, які відразу ж звільнили б половину стола, чи подивитися, чому так довго не кипить чайник, коли він увійшов. Він буїв одягнений у щось невиразно сіре, і обличчя його здавалося невиразним, через що пізніше я уявляв його з різними обличчями, так і не дійшовши переконання, чи то справді його обличчя, чи він їх міняв, залежно від погоди і настрою, чи просто він на всіх скидався. Зрештою, чого я тільки не казав собі пізніше. Скільки я собі згодом не дорікав, що якби я не слабував на звичку тримати вранці перед офіційним відкриттям антикваріату відчинені двері, не покладаючися на ранню пору й людську ліню,

мовляв, покупці вдосвіта не приходили, хібащо якийсь бездомний турист, а це траплялося дуже рідко, то мій відвідувач не зайшов би і нічого не сталося б. Проте дорікання ні трохи не полегшували того, що сталося пізніше, бо хіба ж я міг передбачити, що від його відвідин аж так зміниться моє життя?

Мій відвідувач навіть для годиться не глянув на книги й гравюри, а тим часом я посідав видання, яких ніхто з моїх колег не мав. Мені завжди якось щастило діставати рідкісні речі, які згодом навіть великі антикваріяти охоче в мене перекупували. Він рішучим кроком підійшов до мене і, злегка нахилившись вперед, ніби бажаючи простягти руку, хоч, здається, це він одразу ж передумав, сказав, щоб я писав його біографію.

Я висунувся разом з стільцем з-за столу, аби легше встати, і, вирішивши, що мені причулося, не зовсім певним голосом перепитав:

— Вибачте мою неуважність. Вас цікавлять гравюри, книги чи географічні мани? У мене особливо цінні...

— Ні, ні! — це стосувалося моєї руки, яка пішла по книжку, — я хочу, щоб ви писали мою біографію, — повторив мій відвідувач.

— Пане, — після деякої мовчанки вимовив я, — я антиквар. Ви напевно помилилися адресою. У місті є десятки письменників, які за відповідну

ціну, чи навіть задурно, залежно від домовлення, напишуть вам усе, що побажаєте. Кількох я навіть знаю. Це мої клієнти. Якщо хочете, я вам дам адресу одного з них, хоч давати адреси своїх клієнтів — не моя звичка.

Так, чи приблизно так, я почув, як відповідаю, а в думці в мене ворушилось щось зовсім інше. Мені хотілося не тільки обляяти його останніми словами, хоч я ніколи не лаюся, аби раз назавжди припинити цю дивну і неприємну розмову, що відірвала мене від праці, а й заподіяти йому щось дошкульне, дати йому носака і погрозити, що я не витрачаю часу на подібні жарти. Однак його вимога настільки вразила мене своєю несподіваністю й безглуздям, що я, попри всю лютість і обурення, розгубився.

— Ні, я саме до вас. Саме на вас упав мій вибір. Ви, а не хто інший, мусите писати мою біографію. Я на це маю свої причини, які вам тут довго в'яснювати. Зрештою, я і не люблю пояснювати. Це завжди лише ускладнює. Я не знаменитість. Навіть не видатний і не відзначаюся жодними прихованими талантами. Я такий, як усі, що проходять повз вашу вітрину або заходять всередину. Запам'ятайте: я такий, як усі. Але я хочу, щоб ви писали мою біографію.

— Вельмишановний пане, — сказав я якомога повільніше, відчуваючи, що коли я занадто швидко

вимовлю слово, то або розірвуся на дрібні шматки, або, як самовар під тиском пари, загуду і почну скакати по антикваріату від гніву і здивування.

Щоб я, солідна людина, дожився до того, аби не подибав нічого кращого, як писати чийсь біографію? Ні, це належало просто до нечуваного.

— Вельмишановний пане, — досить стримано сказав п, — навіть якби я погодився писати вашу біографію, що, До речі, зовсім виключене, навіть тоді з моїх починань нічого не вийшло б. Я антиктвар, а не письменник. Я ніколи нічого не писав, а головне, я не почуваю найменшого бажання будь-що будь-коли писати.

Я дивувався своїй стриманості. Яке зухвальство! Яка Зарозумілість! З'явиться до незнайомої людини і вимагати ВШ неї щось, що перечило здоровому глуздові! Мені, солідному власникові антикваріату, одруженому чоловікові, батьвюри, які відразу ж звільнили б половину стола, чи подивитися, чому так довго не кипить чайник, коли він увійшов. Він буїв одягнений у щось невиразно сіре, і обличчя його здавалося невиразним, через що пізніше я уявляв його з різними обличчями, так і не дійшовши переконання, чи то справді його обличчя, чи він їх міняв, залежно від погоди і настрою, чи просто він на всіх скидався. Зрештою, чого я тільки не казав собі пізніше. Скільки я собі згодом не дорікав, що

якби я не слабував на звичку тримати вранці перед офіційним відкриттям антикваріату відчинені двері, не покладаючися на ранню пору й людську лінь, мовляв, покупці вдосвіта не приходили, хібащо якийсь бездомний турист, а це траплялося дуже рідко, то мій відвідувач не зайшов би і нічого не сталося б. Проте дорікання ні трохи не полегшували того, що сталося пізніше, бо хіба ж я міг передбачити, що від його відвідин але так зміниться моє життя?

Мій відвідувач навіть для годиться не глянув на книги й гравюри, а тим часом я посідав видання, яких ніхто з моїх колег не мав. Мені завжди якось щастило діставати рідкісні речі, які згодом навіть великі антикваріати охоче в мене перекупували. Він рішучим кроком підійшов до мене і, злегка нахилившись вперед, ніби бажаючи простягти руку, хоч, здається, це він одразу ж передумав, сказав, щоб я писав його біографію.

Я висунувся разом з стільцем з-за столу, аби легше встати, і, вирішивши, що мені причулося, не зовсім певним голосом перепитав:

— Вибачте мою неуважність. Вас цікавлять гравюри, книги чи географічні мапи? У мене є особливо цінні...

— Ні, ні! — це стосувалося моєї руки, яка пішла по книжку, — я хочу, щоб ви писали мою біографію, — повторив мій відвідувач.

— Пане, — після деякої мовчанки вимовив я, — я антиквар. Ви напевно помилилися адресою. У місті є десятки письменників, які за відповідну ціну, чи навіть задурно, залежно від домовлення, напишуть вам усе, що побажаєте. Кількох я навіть знаю. Це мої клієнти. Якщо хочете, я вам дам адресу одного з них, хоч давати адреси своїх клієнтів — не моя звичка.

Так, чи приблизно так, я почув, як відповідаю, а в думці в мене ворушилось щось зовсім інше. Мені хотілося не тільки обляяти його останніми словами, хоч я ніколи не лаюся, аби раз назавжди припинити цю дивну і неприємну розмову, що відірвала мене від праці, а й заподіяти йому щось дошкульне, дати йому носака і погрозити, що я не витрачаю часу на подібні жарти. Однак його вимога настільки вразила мене своєю несподіваністю й безглуздям, що я, попри всю лють і обурення, розгубився.

— Ні, я саме до вас. Саме на вас упав мій вибір. Ви, а не хто інший, мусите писати мою біографію. Я на це маю свої причини, які вам тут довго вияснювати. Зрештою, я і не люблю пояснювати. Це завжди лише ускладнює. Я не знаменитість. Навіть не видатний і не відзначаюся жодними прихованими талантами. Я такий, як усі, що проходять повз вашу вітрину або заходять всередину. Запам'ятайте: я такий, як усі. Але я

хочу, щоб ви писали мою біографію.

— Вельмишановний пане, — сказав я якомога повільніше, відчуваючи, що коли я занадто швидко вимовлю слово, то або розірвуся на дрібні шматки, або, як самовар під тиском пари, загуду і почну скакати по антикваріату від гніву і здивування.

Щоб я, солідна людина, дожився до того, аби не подибав нічого кращого, як писати чиюсь біографію? Ні, це належало просто до нечуваного.

— Вельмишановний пане, — досить стримано сказав я, — навіть якби я погодився писати вашу біографію, що, До речі, зовсім виключене, навіть тоді з моїх починань нічого не вийшло б. Я антиквар, а не письменник. Я ніколи нічого не писав, а головне, я не почуваю найменшого бажання будь-що будь-коли писати.

Я дивувався своїй стриманості. Яке зухвальство! Яка зарозумілість! З'явитися до незнайомої людини і вимагати від неї щось, що перечило здоровому глуздові! Мені, солідному власникові антикваріату, одруженому чоловікові, батькові двох дітей, запропонувати писати чиюсь біографію. Біографію людини, яку я вперше бачив!

Мого відвідувача аж ніскільки не схвилювали мої заперечення. Він їх спокійно вислухав до кінця і повторив, що він мене цілком розуміє, це зовсім нормальна реакція, він і не сподівався іншого, проте він хоче, щоб я писав його біографію, і я саме

та людина, яка на це найкраще надається.

Тоді я сказав, що не бажаю і чути про подібні речі, і велів йому негайно залишити крамницю, інакше я за себе не відповідаю. Однак мій відвідувач пішов, щойно коли завітав перший покупець. Я так пашів від обурення, що за безцінь продав унікальну книгу, яку я пообіцяв дати на виставку, і пізніше, скільки я не подавав оголошень, що бажаю відкупити її назад, навіть за потрібну ціну, її і слід пропав. У мене так тряслися руки, що покупцеві довелося самому діставати з полиці бажану книгу, бо в мене все летіло додолу. Лише згодом я поволі заспокоївся і згадав про чай. З чайника вся вода википіла. Він так розжарився, що відлютувалася ручка. Добре, що хоч електрична плитка стояла на товстій асбестовій підставці, інакше сталася б пожежа.

Цим днем закінчилося моє попереднє життя, і я вже пізніше не мав до нього ніякого доступу, бо з цієї миті почав існувати мій відвідувач. Він тепер приходив кожного дня, а іноді і кілька разів на день, допильновуючи хвилини, коли в антикваріаті нікого не було, і вимагав, щоб я писав його біографію.

Спочатку я його виганяв, щодня мріючи піти в поліцію і поскаржитись, аби заарештували типа, який розхитує мені нерви. Мусіла ж поліція охороняти громадян! Але які ваговиті докази я міг

навести, щоб позбутися мого відвідувача? Аджеж він не пробував мене ні вбити, ні обікрасти, ні покалічити. Він приходив і вимагав, аби я писав його біографію. Чи цього вже вистачало, щоб його заарештувати? Чи не було б забагато ризикувати — прийти в поліцію і сказати, нехай вони заарештують людину, яка мені нічого злого не заподіяла, яка лише домагається, щоб я писав її біографію? Над цим треба було спочатку добре подумати. Адже я солідна людина. Користуюся заслуженою повагою своїх колег (не легко ж далось мені поставити на ноги антикваріат. Я щойно недавно скінчив виплачувати позику в банку, яку брав на устаткування крамниці), у призначений час плачу всі податки і досі ніколи ні в яких справах не звертався до поліції. Коли я, солідний антиквар, з'явлюся з такими нісенітницями (я собі добре уявляю, як би я сам поставився до людини, що почала б розповідати, як до неї приходять невідомий чолов'яга і примушує її писати свою біографію), там просто подумують, що в мене не всі дома, а це означатиме кінець моєї репутації солідного власника антикваріату. Після цього мені звичайно лишалося б тільки закрити крамницю. Такі чутки дуже швидко, хоч і не знати, яким чином, розходяться між людьми, а в мене не мало конкурентів, які охоче перебрали б крамницю до своїх рук. Звичайно, я не такий уже й боязкий,

однак завжди варто враховувати, що я можу собі дозволити, а що ні. Бо припустімо навіть, що в поліції так не подумали б. їм видалися б мої докази досить переконливими, щоб заарештувати мого відвідувача, і вони прийшли б до моєї крамниці. Усе нібито гаразд, тільки чи певен я, що саме тоді мій відвідувач з'явиться? Від характеру, який домагається, аби хтось, не знаючи його, писав його біографію, можна чекати всякої пакости. Що тоді? Тоді поліція наочно переконалася б, що мені ввижаються марива, і відіслала б мене до божевільні.

Навіть у найкращому випадку, коли поліціям вся ця історія здалася б логічною і вони вирішили б чекати, поки мій відвідувач з'явиться, хоч би це протривало і цілий день. Тоді ще гірше. Присутність поліції в крамниці, поперше, відстрашила б моїх покупців, бо хто захоче купувати в антиквара, до якого вчащає поліція? Це тільки людське, проте до мене вже наступного разу ніхто не зайшов би, і це призвело б мене до руїни. Подруге, в кінцевому висновку поліція таки не повірила б, що незнайома людина вимагає, аби я писав її біографію. Напевно почали б копатися в моєму минулому і, звичайно, як часто буває в таких випадках, щось уже Викопали б, а тоді і доводь, що то не так. Моє сумління було чисте стосовно цього; я не хибував на жодні особливі прогріхи у

минулому, варті закиду, однак ті, що вже раз почали шукати, вимізкували б, що знайти, і це, знову ж таки, заки роз'яснилося б, пошкодило б моїй репутації, а цим самим і моєму підприємству.

Тепер кожного дня відбувалося те саме: приходив мій відвідувач, казав, аби я писав його біографію, а я відповідав, що не хочу й чути про такі нісенітниці, і виганяв його, що мого відвідувача аж ні трохи не хвилювало. Інколи мені навіть здавалося, ніби йому подобається, як я його виганяю, від чого мені ні трохи не легшало. Я бачив кілька разів, як він сміявся за дверима й у відповідь на мої дорікання говорив щось лагідне, що мене тільки більше дратувало. Тоді я почав влаштовувати так, аби по змозі не лишатися самому в крамниці. Під різними претекстами я просив дружину затримуватися в антикваріаті, щоб допомагати розбирати книги або поштові марки. Інколи, коли я надто нервувався, доходило навіть до того, що я дозволяв їй кольорувати відбитки Гравюр, чого я ніколи раніше не робив, дбайливо приховуючи від неї причину, яка змусила мене шукати товариства. Коли ж траплялося, що дружина раптом була зайнята, я навіть приводив з собою дітей, аби не лишатися самому, і цим унеможливити ненависні відвідини.

Та моє припущення, що мій відвідувач не з'явиться в присутності сторонніх, не ствердилося.

Щоправда, спочатку він справді кілька днів не приходив, з чого я на radoщах фальшиво виснував, ніби він не любить товариства. Можливо, на нього дещо вплинула моя винахідливість, або він задумував новий плян, щоб дошкулити мені сильніше, і попервах йому бракувало часу, але незабаром він став вчашати разом з іншими покупцями й спочатку тихо і ввічливо, а потім щоразу голосніше, хоч все ще ввічливо, вимагати, аби я писав його біографію. І це при покупцях, у моїй крамниці, і я не міг нічого вдіяти!

Я не потребую й казати, як я млів від жаху, що покупці почують його слова і з хвилини на хвилину всі довідаються, як мене відвідує підозріла людина, якій я пишу або збираюся писати біографію, ну і звичайно до такого власника антикваріату годі ставитися цілком поважно, а вже говорити про довір'я і поготів.

Вічний страх, що кожної миті він з'явиться й покупці почують його вимоги, так розхитував нерви, що мої ділові справи почали йти на спад, хоч я досі взагалі не знав, що таке нерви. Моя нервова система функціонувала звичайно, як у кожній пересічній людині. Та безглузді вимоги мого відвідувача саме своєю цілковитою безглуздістю виводили мене з рівноваги, і я весь аж шарпався, угледівши його, наче мені кожного разу виливали в обличчя сірчаний квас. І кожного разу його поява

кидала мене в розпач. Сама згадка про нього позбавляла мене працездатності. Я стримувався, пробував соромити себе, звертатися до розважності й нагадувань, що так поводитися просто недоцільно, та перемогти себе виявилось понад силу.

Наскільки його щоденні відвідини хвилювали мене, я став помічати, коли доводилося писати рахунки чи листи, оскільки я сам вів усю кореспонденцію. Щораз частіше траплялося, як, пишучи ділові листи, замовляючи або дякуючи за прислані товари тощо, я раптом серед звичних висловів подяки чи прохань надіслати замовлене, ціпеніючи, подибував фрази: «Ідіть ви під три чорти!», «Я не хочу писати вашої біографії!», «Я вас уб'ю або збожеволю, якщо ви не відчепитесь від мене!» Під кінець я вже так боявся, що в моїй діловій кореспонденції можуть затесатися подібні вислови, хоч я заради певности по кілька разів перечитував написане, що я не наважувався відсилати листів і губив клієнтів.

Я дуже добре здавав собі справу, як мій стан з дня на день погіршується, і то в такий спосіб, що треба негайно протидіяти, аби остаточно не заломитися. Я слідкував за собою, намагався не дратуватися, більше відпочивати, з неспокоєм стверджуючи в собі наростання рис, яких я раніше не зауважував. Часто я počував себе, як риба, яку

обсіли дрібнота-паразити, і вона йде на дно. Я ловив себе на тому, що надаю ваги дрібницям, яких колись просто не помічав. Я зробився недовірливим. На безневинніше питання я міг раптом грубо відповісти, підозріваючи, що вже всі знають історію з моїм відвідувачем і натякають на це, і лише зустрівши здивовані погляди, зі страхом встановлював: мені надходить кінець, так довго не потриває, доведеться щось вирішувати, і то нехайно. Байдуже яким способом, аби якнайшвидше розв'язати історію з моїм відвідувачем, не чекаючи ні хвилини, бо ще трохи — і я або накладу на себе руки, або збожеволюю. Іншої розв'язки я не бачив, я мусів поспішати, поки ще хоч зовнішньо тримався.

Так найближчого дня, коли знову з'явився мій відвідувач, я сказав, що погоджуюся писати його біографію, нехай він тільки залишить мене в спокої, і попросив принести основні матеріали до його життєпису.

Мені здавалося, ніби тепер усе налагодиться, що я, хоч і робитиму щось, що суперечило моїм поглядам і людському глуздові взагалі (де ж це мисленне — писати біографію незнайомого чоловіка!), все таки позбудуся його відвідин, а там уже воно якось налагодиться: я ладен був що завгодно зробити, аби його назавжди позбутися.

І саме тут трапилося те основне, чого я ніколи

не передбачав, після чого моє життя перейшло в інше річище, ніби в картотечі світових доль несподівано похопилися і тепер покликали мене розплачуватися за попереднє спокійне життя.

Мій відвідувач зачудовано подивився на мене, наче я бовкнув таку дурницю, аж йому соромно за мене, і відповів, що всі матеріали до його біографії я мушу вишукувати сам. На те, мовляв, існують біографи, щоб турбуватися за біографію людини, про яку вони збираються писати. Матеріалів про себе у нього нема, десь загубилися, а утруднювати себе спогадами йому ліньки, і це нижче його гідності. Зрештою, його спогади однаково не матимуть для мене того значення, що для нього. При невдалому насвітленні вони навіть ризикують викривити його біографію, а цього він найменше хоче. Для біографії потрібна насамперед об'єктивність, факти, хоч він і визнає, що на самій об'єктивності й фактах не напишеш біографії. Щождо суб'єктивних фактів, чи радше уточнень, то він не спроможний переказати мені про себе найменшої подробиці, бо він і я — різні характери, і я однаково інакше зрозумію те, що він скаже.

Можливо, він мстився тепер за те, що я раніше не погоджувався писати його біографії, за те, що виганяв. Можливо, він просто не відзначався дуже привабливою вдачею, а я занадто брав його слова до серця. Не знаю, кому приписувати вину, йому чи

мені, однак з мене вийшло терпіння, як з бальона повітря. Навіть пізніше мене дивувало, яким чином я дався спровокувати на подібний вибух гніву, бож я не пригадую, аби колись раніше до такої міри втрачав рівновагу.

Я схопив у оберемок стос книг і з прокльонами жбурнув на мого відвідувача. Потім полетіли важкі предмети зі столу: попільниці, рами для гравюр, бронзова китайська ваза, в якій я тримав загострені олівці, — все, що потрапляло під руки: гравюри, мапи і навіть бляшанка з колекцією метеликів, яку мені лишили на продаж.

Я потрощив би усе в крамниці, якби випадково не зайшла дружина, яку останнього часу почав непокоїти мій стан здоров'я. Зауважуючи, що зі мною щось діється, і не знаючи що, вона думала, чи я не перевтомлююсь або недоживлююся, як це траплялося, коли я працював без спочинку, і часто тепер навідувалася до антикваріату, щоб допомогти або витягти мене скоріше додому на обід.

Її присутність змусила мене отямитися і вигадати щось зовсім безпомічне й недоладне про причину мого шаленства, бо коли я глянув навколо, я сам здивувався, чого я накоїв. У крамниці панував повний розгром. Я почував себе мізерно, наче мене побили.

Не знаю, чи повірила вона тому, що я сказав, але розпитувати докладніше не стала, за що я

сповнився супроти неї невимовною вдячністю, хоч і вдавав, ніби все це, мовляв, Дурниці, і чим скоріше випровадив її додому. Що, зрештою, Мені лишалось? Історію з відвідувачем я не зважився б їй розповісти за жодних обставин. Я навіть і не пробую обороняти себе. Не виключене, що це упередження виглядало смішним дивацтвом з мого боку. Ймовірно, дружина не сприйняла б цього так трагічно, яким воно мені здавалося, а, навпаки, порадила б щось таке розумне, після чого взагалі перестала б існувати проблема з моїм відвідувачем. Однак як міг я їй розповісти, коли мене самого пік сором, що зо мною трапилося щось подібне? Я не відзначався амбітністю. Я ніколи не страждав на самолюбство чи якісь інші умовності, всю за допомогою яких я бодай з деякою певністю, а не наосліп, заходився б визбирувати матеріяли до біографії мого відвідувача, бо дещо здавалося, попри брак зачіпок, таки очевидним, а саме: обставина, що мій відвідувач жив у місті, тобто що він не належав до випадкових приїжджих, інакше які би він встигав по кілька разів на день відвідувати мою крамницю? А коли так, то десь існували й люди, які його знали, яких він відвідував, з якими він говорив, і моє завдання зводилося тільки до того, як цих людей розшукати. Так принаймні виглядали вихідні дані, а решта залежала виключно від моєї винахідливості.

До кожної роботи, до якої я брався, я ставився винятково сумлінно. Я не прагну цим сказати, ніби це якась заслуга з мого боку і тому мені належить особлива пошана за ці якості. Ні, я просто стверджую, так само, якби я складав інвентар, задля більшої точності, щоб факти, які я оповідатиму, не набрали іншого насвітлення, ніж це сталося в дійсності. Я боюся щось перекрутити або пропустити, оскільки все це має для мене вирішальне значення, а що це значення стосується виключно моєї особи і вже для когось іншого не тільки втрачає наочність, а й навіть віддалену подібність, як при переповіданні сну, коли слова охоплюють і передають не пережитий настрій сну, а тільки його зовнішню дію чи приблизний образ і неможливість відтворити плинний жмут почуттів, які не цілком відповідають виговореному, бо уві сні слова заряджені іншим, інколи навіть протилежним підтекстом, вже творять не той сон, що оповідаєш, а цілком інший, який не зраджує нічого спільного з першоджерелом, і тоді раптом виявляється, що для когось стороннього сон не лише не цікавий, а й просто незрозумілий, — то це справді не моя вина.

Завдання, яке я собі поставив або вірніше — яке мені накинули, вимагало виняткового терпіння й докладноети. Перебравши подумки всі теорії, які я лише потрапив вигадати, я повписував найбільш підхожі на аркуш паперу, задля більшої наочності

і, щоб не заплутатися, вирішив комбінувати, на чому зупинитися.

Однак у моїй ситуації виявилось досить важко щось путне вимізувати. Хоч як я мудрував, ніякого факту, за який я сподівався вхопитися й почати розшуки, не знаходилося. Всі теорії зводилися до одного: єдиний спосіб виявити якісь дані до біографії мого відвідувача — це заходити в кожний будинок, у кожне помешкання й розпитувати про нього.

Не треба багато уяви, аби зрозуміти, як я себе почував, усвідомлюючи, що передо мною повне місто мешканців, яке доведеться обходити й випитувати про мого відвідувача, але іншої ради я не бачив і тому вважав за найдоцільніше діяти, відклавши всі роздуми набік, і то діяти як найскоріше, а там воно вже якось утрясється. Я поклав собі взяти це за свою методу й поволі привчатися до цього.

Перш за все я купив найновішу мапу міста. Дивно, пізніше моя обережність не здавалася мені такою конечною, аби їздити за звичайною мапою аж на околицю міста в книгарню, де я не сумнівався, що мене не знають в обличчя, хоч згодом я не менш дбайливо замітав сліди. Я припускаю, що пов'язані з цією купівлею неприємні асоціації (мені всю дорогу ввижалося, ніби всі дивляться, як я везу з околиці мапу) з часом

трохи вивітрилися супроти інших, гостріших, які стоять до мене ближче, і тому деякі мої тодішні дії (очевидно, обставини їх ніби й виправдували) вражають мене зараз своєю невідповідністю до дійсності.

Придбавши найновішу мапу міста, я на ній за допомогою циркуля й лінійки (акуратність одна з моїх найбільших пристрастей) розтяв місто червоним олівцем на чотири частини: північну, південну, східню і західню, потім кожену частину на дільниці синім олівцем, аби краще відрізнити, і кожний кусник перенумерував: ці дільниці я постановив по черзі докладно обслідувати, щоб згодом ту, яку я пройшов, викреслювати. Тепер лишалося тільки устійнити, як розпитувати про мого відвідувача.

Прийти до незнайомих і питати про людину, не знаючи Навіть її прізвища, якось не випадало. Не те що в мене не вистачило б сміливости. Наявність чи відсутність її вже не відогравала в такому збігові обставин значущої ролі. А просто це могло б викликати несприятливі наслідки. І дійсно, з'явитися і сказати: «Добридень, добрі люди. Чи ви не знаєте, бува, мого відвідувача? Він виглядає так і так, хоч не виключене, що він також виглядає отак і отак, і чи ви щось про нього знаєте?» — «А як він зветься, і пощо він вам? Ми не зобов'язані давати будь-кому звіт про наших знайомих!» — «Я не

знаю, як він зветься, проте мені конче треба про нього довідатися, де він живе, що він робить і хто він, бо я збираюся писати його біографію».

Таке, звичайно, не підходило. Найкраще вигадати якусь нескладну напівбрехню, напівправду, яка не привертала б на себе уваги незвичайністю чи двозначністю і якій би вірили. Факт, наприклад, що я антиквар, лишити, це досить солідний факт, тільки додати, що відвідувач — це, ну скажімо, мій клієнт, аджеж таке зовсім не виключене! Зразу виглядає краще. Далі, що мій відвідувач, тобто клієнт, винен мені гроші за книги і гравюри і що він, якщо я не помиляюся (ви ж самі розумієте, всього не запам'ятаєш, а я до того ще й вічно забуваю прізвища!), зветься так то, чи приблизно так, прізвище його крутиться мені на язичі, я зараз пригадаю, зараз, ну, зараз. Точну адресу його я, на нещастя, загубив, але мені здасться, ніби він живе чи жив (у залежності від виразу очей опитуваних) саме в цьому помешканні чи навпроти. Тому нехай господарі не гніваються, коли я їх потурбував, вони самі розуміють: я волів би отримати назад гроші від клієнта, і нехай вибачать мої розпити.

При цьому кожного разу описувати мого відвідувача, наскільки моя пам'ять зберегла його риси.

Такий варіант виглядав би зовсім

правдоподібним. Після цього лише влаштувати, як викраяти час на розшуки, а тоді, як доля схоче.

День відпадав. Вдень я працював у крамниці, отже залишався тільки вечір, і то не завжди, бо звичайно я проводив вечори дома в родині, і якби я раптом тепер почав зникати, це впало б в око, а я не допустив би за жодних обставин, аби дружина довідалася про мою історію з відвідувачем, хоч досі я від неї нічого не приховував.

Найнеприємніший, щоб не сказати найстрашніший, був, звичайно, початок, а там уже чітко розроблений плян діяв би сам собою, головне — не тягнути, не відкладати, як це часто кортить перед прикрим і дошкульним, бо чим швидше я візьмуся за розшуки, тим швидше їх скінчу.

Так одного вечора, коли мені здалося, ніби я досить теоретично підготований, щоб братися за практику, замкнувши двері крамниці і попередивши дружину, мовляв, я йду до одного добродія, який продає колекцію малюнків фльорентійської школи (цей добродій дійсно існував і його колекція теж, тільки він зовсім не збирався продавати малюнки, і малюнки ті носився з думкою купити не я, а мій колега, про що, звичайно, моя дружина не мала найменшого поняття), і щоб вона не хвилювалася, якщо я трохи затримаюся, я вирушив у першу зазначену мною заздалегідь частину міста.

Місто назагал не становило для мене нового

терену. Я жив у ньому багато років, і мені доводилося заходити, залагоджуючи різні справи, в найвіддаленіші райони, хоч, звичайно, околиці я відвідував далеко менше, ніж центр. У центрі я до подробиць пам'ятав майже кожен вулицю. Тільки тепер я почував себе так, наче мене щойно привезли в це місто і поставили, аби я орієнтувався, натягнувши мені на голову по самі плечі товсту водяну панчошу, яку я ніяк не міг скинути і вона викривлювала усі предмети, і разом з тим ці викривлені предмети ніби й уосіблювали справжню дійсність, на яку я втратив право.

Я почуваїв себе дуже дивно. Я антиквар, солідна пересічна людина, батько двох дітей (хлопчик і дівчинка), і раптом на цих вулицях уночі, та ще й з такою метою: потайки від усіх іду розшукувати матеріали до біографії мого відвідувача!

Цю ділянку міста я вибрав першою з мого пляну тому, Що тут мені найчастіше траплялося проходити, і я навіть відчував до неї якусь симпатію, хоч рідко хто знаходив її привабливою, а міська управа взагалі плянувала її перебудувати, правда, покищо безуспішно за браком грошей. Власне кажучи, моя симпатія стосувалася спочатку двох кам'яних меланхолійних ніби левів, ніби гіпопотамів, що тримали в лапах щити перед новою ратушею, а згодом з левів-гіпопотамів вона

поширилася і на весь цей район, де скупчився гамір цілого міста, яке саме тут перетинала центральна міська вулиця, щоб в будні дні радше скидалася на поклад, на який з циклопічних сітей вивернули нерівномірно озвучену рибу, що виприскувала з-під ніг, і по ній примушували ходити.

Це особливо помічалось біля середньовічної брами, що заважала рухові міста, яке невпинно розросталося. Навколо цієї брами коштом тротуарів вічно поширювали вулицю з обох боків, турбуючися, де їхати автам і трамваям (про пішоходів не встигали подумати), і що більше розширювали, то неможливіший ставав рух, ніби наростання руху збільшувалося в геометричній пропорції до поширення вулиці.

Я не певен, чи існувала в місті людина, яка похвалилася б, що вона вдень перейшла цю вулицю на другий бік. Навіть якщо і так, то я просто не годен повірити, бо мені, за весь час, скільки я тут мешкав, це ні разу не вдалося, хоч я далеко не безпомічний. Воно й зрозуміле, бо заки людина настрюювалася переходити, від сновигання і шуму вона губила віру в спроможність перенести своє тіло неушкодженим на другий бік, і тоді вже й обценьками її не перетягли б через вулицю.

Про себе я окажу тільки одне: такого вінегрету звуків мені не доводилося чувати в жодному місті. Крім автомобільних гудків та

скреготу і дзенькоту трамваїв, які існували виключно, щоб заважати рухові, бо в них рідко хто їздив, оскільки на практиці виявлялося: найшвидше дійти до місця призначення — пішки, — клацання язиком (не уявляю собі, звідкіля, — може, місто побудували на багнищі, де жила нечиста сила?), булькотіння з саксофонним оханням, сопіння з легким металевим шерехом, який оскомою зводив щелепи, грубих обрубаних звуків, таких, які виникають, коли відриваєш порожню пляшку від уст, випивши з неї одним подихом всю рідину, шипіння, хлюпання, потім мішечків з окремих голосівок, які висіли над натовпом (слів ніколи не чулося; навіть коли через радіо передавали промови уряду, вони зразу ж від довколишньої угнутости повітря розпадалися на складові літери), тут панувала ще безліч уже цілком неокреслених амебних звуків.

Це все діялося вдень. Але вночі вулиця затихала й порожніла, і з'являлися тротуари, при існування яких вдень ніхто й не догадувався. На тротуарах стояли повії, ніби з них знесло пісок, яким вони на цьому самому місці були засипані вдень, а тепер пісок відхлинув разом з рухом і світлом, і, нарешті, відкрилося справжнє місто.

Я пройшов до кінця усю вулицю, так і не відважуючи-ся зайти в будь-який будинок. В уяві все виглядало цілком інакше. Ніби й те саме, а

разом з тим таке інакше, що я раптом відчув: ніколи, за жодних обставин я не здолаю перенести свій плян з теорії в дійсність. Не тому, ніби я несподівано відкрив, що мій бездоганно придуманий плян поганий, а просто при згадці, що я маю зараз зайти в перший-ліпший будинок і питати про мого відвідувача, — мої ноги самі поверталися назад, і заки я їх наздоганяв, переконуючи себе, мовляв, бажання тікати світ за очі і зануритись у подушку, забути, що існує мій відвідувач, який домагається, аби саме я, а не хто інший, писав його біографію, і що я погодився писати її всупереч своїм переконанням, не змінить мого стану на краще, я вже чувся настільки безсилий, що мені випадало з пам'яті, чого я взагалі так біжу. Ба більше, я нагло з неспокоєм зауважив, що думки про мого відвідувача вислизують у мене з голови, а на їх місце знаходять різні дурниці, асоціації, які сягають, ніби навмисне, якнайдалі від того, що мене непокоїть, бо в мене перед очима стоїть пляж, куди ми з дружиною їздили кілька років тому ще перед народженням другої дитини, і я силкуюся пригадати, чи в кошик з їжею, — який ми загорнули в коц і поставили в лози в холодильник, дружина поклала яблука чи груші, наче від цього вияснення залежить тепер усе моє життя.

Внизу в кінці вулиці, на розі завулку, вимощеному круглим диким каменем, стояв гурт

молодих людей, голосно розмовляючи з кількома повіями. Всі вони, видно, когось чекали.

Напевно я занадто різко повернув біля них і пішов назад, хоч я дуже слідкував, щоб це виглядало якомога невимушено, бо на цей раз повії звернули на мене увагу, припускаючи, що я вагаюся, яку з них вибрати, і вирішили допомогти.

— Гей, ти, маєш вогонь? — посміхнулася, наближаючись, блондинка в червоному, принаймні на два числа, завузькому светрі, що ледве стримував її могутні груди, схожі на сідниці.

Замість відповіді я прискорив кроки.

— Імпотентний сарако! — гукнула вона мені навздогін з легким пересердям.

Та я не обернувся, навіть не перейшов на другий бік. Я поспішив вулицею угору, вернувся і вже знову з жахом наближався до гурту в кінці вулиці, твердячи собі, як отче-наш, що треба зважитися кудись зайти. Не бігати ж до ранку отак назад і вперед! Як це виглядало! Мене могли запідозрити в казна-чому, якщо вже не запідозрили. Адже це повне безглуздя, так не вільно поводитися, це ж ясно, більш ніж ясно: єдиний рятунок примусити себе — або я заходжу в перший-ліпший будинок, або негайно зникаю звідсіля в іншу дільницю і пробую там.

Однак попри це логічне й рішуче твердження, я все таки ще раз пройшов чи радше пробіг вулицю

і знову повертався назад, трясучися від усвідомлення, що остаточно звернув на себе увагу. З гурту хтось кинув на мою адресу дотеп, якого я не розчув, але який іншим сподобався, бо всі зареготали, а повія в червоному светрі, закривши жовтою торбинкою нижню частину живота і стиснувши іксом ноги, стала присідати, вигукуючи, що вона от-от не втримається, щоб не замочитися.

Я розумію гумор, і я не з тих, хто не годен без надсади чи хворобливої ретельності пожартувати з своїх недоліків. Я успадкував стільки ж почуття гумору, скільки успадковує кожна пересічна нормальна людина, не замало і не забагато, і це я кажу не на те, аби поставити себе у вигідніше світло з егоїстичних мотивів, а виключно з страху допуститися неточностей, які, навіть якщо вони спочатку й не здаватимуться дуже помітні, згодом ладні скерувати подальші події в інший напрям, з якого стане незрозумілий перебіг того, що відбулося в дійсності, а це я волів би оминати.

Я розумію гумор, але не тоді, коли об'єктом сміху стаю проти своєї волі, тобто не тоді, коли мені приводять перед очі саме те, чого мені в дану хвилину якраз не хочеться бачити, байдуже — з важливих чи дрібничкових причин.

Це кепкування, хоч я його доладу так і не розчув, а, може, саме тому, подіяло на мене, як заряд електричного струму. Мені вдарила кров у

голову, я рішуче ступив уперед і не повірив своїм очам: у будинок, перед яким стояв гурт молодиків, зайшов мій відвідувач. Сірий і невиразний, такий, як він мене відвідував в антикваріаті, але що це — він, у мене не лишилося жодного сумніву. Напевно він стояв серед гурту так, аби я його не помітив, і не виключене, що саме йому належала ініціатива зауваги, киненої в мій бік, хоч я не доберу, пощо йому забаглося тепер цькувати мене, коли я погодився на розшуки його даних і вважався, так би мовити, його біографом? Чи, може, він слідкував, куди я йду, бо йому нарешті стало незручно стільки часу знущатися надо мною, і він вирішив хоч на початку розшуків допомогти мені? Такий вчинок, звичайно, ледве чи скидався на нього, проте чого не трапляється? Я його не настільки знав, аби закріпити за ним ту чи іншу рису, я навіть схильний лишити в силі припущення, ніби він мені привидівся від збудження, хоч, як я пригадую, саме в ту мить я не настільки зайнятий був ним, щоб думкою надати йому тіло й поставити серед гурту, який став свідком моєї біганини. Щоправда, в будинку, як я потім установив, його не бачили, хоч це ще не переконливий аргумент, оскільки мій відвідувач відзначався подивугідною здібністю зникати дослівно з-під рук.

Хоч би там що, чи то від сміху на мою адресу, чи від того, що я вмовив у себе появу відвідувача,

чи тому, що він Дійсно з'явився, або найправдоподібніше від усього цього разом з мене злетіла несміливість, наче мене вилушили з великого бляшаного стручка. Імовірно, навіть моя постать змінилася, бо переді мною розступилися, і потім, скільки я пригадував, я незмінно бачив себе, як я йшов по чийхось узутих ногах, яких не встигли прибрати з дороги, і ніхто не кричав і не висмикував ніг, хоч це мені здається неможливим кожного разу, як я відновлюю цей деталь у пам'яті.

Я зайшов у будинок, перед яким стояв гурт молодиків, і, не зупиняючися, на одному віддиху, наче ззаду на мене тис завтовшки з метр струм води, погнав широкими сходами з просторими, як тенісний корд, майданчиками на другий чи на третій поверх, аж доки з легень вийшло все повітря, і шойно тоді постукав у найближчі до мене двері.

За дверима загуркотіло, потім почулося кудяхкання і зразу ж за ним сухий тріск, як при спаленні кінострічки, після чого запала глибока павза. Потім двері відчинилися, ніби їх рвонуло протягом, і літній чоловік у небесному, майже кам'яному халаті, у фетровій фесці чи тубетейці (пізніше я розгледів, що то верх капелюха з обрізаними крисами), притримуючи однією рукою щось багатокриле, що тріпалося у нього під ногами, роблячи йому один бік і ногу з суцільних крил, і що намагалося вискочити в коридор, витягнув другу

руку і, перш ніж я встиг вимовити початковий склад уготованого запитання, переставив мене з коридору до кімнати.

Я не доберу, як він це зробив. Це відбулося так швидко, що якби мені сказали, ніби він тільки доторкнувся мене, а я вже сам, як на коліщатках, переїхав з коридору до його кімнати, не поворушивши ногами, я не дуже запротестував би.

— Вибачте, будь ласка, за таке прийняття. Я вас не налякав? — спитав він, з видимою полегшею зачинивши двері.

— Я ... не знаю.

Господар почекав, чи я далі говоритиму і, побачивши, що ні, сказав:

— Двері для мене вічна проблема. Я ніколи не годен довго тримати їх відчиненими. Мої каліки, — він показав углиб рукою, і подібного руху я вже ніколи пізніше не подибував. В мене склалося враження, наче від долоні до плеча в нього тріснуло м'ясо до кости й звідтіля розкрився на все помешкання пругкий товстий вахляр чи легені, що дихали, — мої каліки дуже неспокійний народ, і я мушу пильнувати, аби вони не розбіглися й не влізли в нову халепу, перш ніж видужають.

У хаті дійсно я зауважив покалічених тварин. Можливо, господар їх колекціонував. Можливо... Тільки іншої думки я не виснував до кінця. Вона обірвалася, і я не пробував її відновити.

— їх у вас справді чимало, — вирішив нарешті сказати я, так і не зважившись, чи відразу питати про мого відвідувача, чи трохи задля ввічливости почекати.

— Та чимало.

Вигляд помешкання й прийняття, яке аж ніяк не передбачалося моїм пляном, хоч тепер мені самому важко визначити, чого саме я очікував, дезорієнтували мене. Чому тут назбиралося стільки тварин? Вони явно заважали. Я не сподівався, ніби початок моїх розпитів почнеться дуже приємно, однак чому він починався зразу якось не так? Чи не ліпше вибачитися, поки ще не пізно, мовляв, я помилився дверима, й спробувати десь в іншому помешканні, у якому покалічені тварини не сиділи б на виду? Я нічого не мав проти тварин, тільки чому їх тут зібралася аж така кількість? Вони розпорошували мою увагу. Ну як я міг в їх присутності зосередитися й питати про відвідувача?

— Ви не любите тварин? — спитав господар.

— Я? Ні, чому? Я люблю. Тобто, я не знаю ... Вони мені заважають ... Я ...

— Прошу, не звертайте на них уваги, проходите. Не бійтеся, це ж свійські тварини (під ослінчиком явно сидів шакал). Поки знайдеться їх господар, їм доводиться слухатися мене, хоч вони й так лагідні.

Дивно, навіть те, що він зауважив, мені не

сподобалося. Я припускаю, це незадоволення становило частку мого незадоволення самим собою, ладне обернутися при першій нагоді проти кожного іншого, хто пробував його обійти або знехтувати, поки я краще запаную над собою, хоч не виключене (бож при свідках демонструвати свою безпорадність сердило), що воно й не залежало від мого настрою, а існувало саме собою, тільки я довідався про нього лише тому, що слово «господар» раптом винесло мені перед очі пригадку, як на напевному освітленні, особливо такому, яке з будь-яких причин здається незвичним, я втрачаю здібність швидко реагувати.

Біля лямпочки, замість абажура, звисала, прибита за один край до стелі цвяхами й англійськими шпильками, розгорнена газета, яку похитувала пара з носика чайника, і від цієї газети простягалася густа тінь на півкімнати, де, якщо не помиляюся, теж розмістилися забинтовані звірята. Я навіть мав враження, хоч це вже ледве чи ймовірно, наче в господаря під ліжком простягся забинтований або муміфікований крокодил, однак, не виключене, що то просто лежала тінь або дрова з решток зимового запасу.

Господар (тепер він мені здавався молодшим, ніж коли я його побачив у дверях), давши мені зрозуміти, щоб я почував себе як дома, витяг з-під столу два ослінчики, тоді, трохи повагавшись, один

засунув назад, пішов у найтемнішу частину помешкання до шафи, дістав звідтіля стілець і приніс, аби я сів. Потім наблизився до горобця, помацав пальцем кінчик дзьоба і заходився заварювати чай.

— Вибачте, коли я вас потурбував, — почав я, стежачи, як він з прозорого мішечка насипає в продовгастий глиняний чайничок чай і як від наливаного окропу поверхня чайника потіє, відколюється сочевицею й падає шиплячи на плиту.

— Ви мене ні трохи не потурбували. Я дуже радий відвідинам.

Він знову попрямував до шафи, зникнувши в ній на деякий час, і повернувся, тримаючи в руках повно кексів, сиру і булочок, — нарізувати тартинки. І тоді я вирішив:

— Якщо це для мене, це справді зайве! Я 'прийшов лише спитати, чи ви, випадково, не знаєте мого ... клієнта. Мій клієнт виглядає ... (так і так). Я йому продав у кредит кілька книг, і мені конче треба його бачити. Тобто не бачити, а довідатися. Він, здається, живе в цьому будинку (як це жалюгідно виходило — неправдоподібно, непереконливо; тепер, коли я почав говорити, мене осяяла думка, що випадало б зовсім інакше почати, але про це належало б подумати раніше, тепер уже не вистачало часу, тепер я вже мусів договорити до кінця, а тоді хоч світ нехай завалиться, аби тільки

швидше скінчити). — Я бачив, як мій клієнт заходив сюди, і лише тому зважився вас потурбувати (не слова, а дрючки, нехай, байдуже, аби встигнути, заки він обізветься, бо якщо він мене не дослухає або вижене, я вже не назбираю сили зайти в будь-яку іншу квартиру, тоді мене просто не стане, я розчинюся, як сіль у воді, і я чув, як я говорив далі). — Я антиквар, — говорив я, — і мені конче потрібно довідатися про мого клієнта бодай найголовніші дані його біографії, навіть якщо це коштувало б мені життя. Я згоден на все, аби тільки ...

Я не певен, чи я справді це вимовив, чи тільки подумав, та від переляку, що господар міг це дійсно почути, я завмер і тут же вирішив, що він не почув.

Я занадто захопився, говорячи так. Проте виключене, аби я бовкнув про біографію мого відвідувача.

Господар зняв з себе тубетейку, наклав нею заварку, щоб настоювалася, і вперше уважно зупинив на мені погляд.

— Так ви антиквар, — сказав він, і у мене кригою взялося в середині. Я приготувався почути запит, чи я справді пишу біографію мого відвідувача, та господар заговорив про інше, і мені відлягло від серця; напевно він таки не почув фрази про дані до біографії мого відвідувача.

— Можете звати мене Домом або

Рамзесом, — говорив він, — так мене тут усі кличуть: місцеві жартуни прозвали, вважаючи це дотепним, а я пошкодував їх розчарувати, пощо? — тож воно так і лишилося. Зрештою, якщо вам воно не подобається, звіть мене, як вам захочеться. Я не надаю значення прізвищам. Якщо вам зручніше, то мене цілком задовольнятиме, коли ви мене і взагалі ніяк не називатимете або зватимете кожного разу іншим ім'ям, як вам до вподоби. Ваш клієнт у цьому будинку не живе, це напевно, бо я знаю всіх тутешніх мешканців. Він до мене дійсно кілька разів навідувався, однак його ім'я чи прізвище мені не відомі, тобто оскільки я не надаю їм значення, вони не тримаються в моїй пам'яті, я навіть своє забув. Я також не знаю, де він мешкає, бо людина мешкає там, де вона є, а мені зараз важко визначити, де він. Єдине, чим я в стані порадити, це дати адресу, авто, що везло корів на різню, напоролось на вантажник із коксом, коли я, ще будши гімназистом, нудився біля вікна, komponуючи шкільне завдання про Франціска з Ассізі, і це знову неприємно шарпонуло глибоко всередині, навіть якщо зараз мене й не хвилювали пожмакані коров'ячі голови і черева всуміш з коксом, і той рев, який, здавалося, ішов просто із шматків м'яса.

Імовірно, мій вигляд до певної міри відбивав моє незадоволення, і господар пов'язав його з

присутністю тварин, бо його пояснення прозвучало, як довгий і лагідний компрес із слів, надміру лагідний, а це враження лагідности походило напевне від того, що він, перш ніж почати говорити, мугикав, мов заколисуючи дитину, хоч я того відразу не усвідомив, і щойно згодом, коли я зареагував і насторожився, це мугикання перейшло в слова, і — правда, мугикання більше не повторювалося, — кожний вислів ніс його підкладку.

— На вулиці великий рух, і часто потрапляють під колеса не тільки люди, а й тварини. Коли не знаходиться нікого, хто піклувався б жертвами, або коли бідак, відкидають набік, гадаючи, ніби допомога вже зайва, а вона ніколи не зайва, я забираю їх до себе, і вони живуть у мене дома, доки не знаходиться їх господар.

— Ви любите тварини? — На щось інше я ще не спромігся. Я силкувався призвичаїтися до оточення попри нехіть, яка гальмувала всі мої рухи, а головне, думання, аби хоч не стовбичити біля дверей.

Господар тихо засміявся і, не дивлячися на мене, ніби вибачився:

— Усіх моїх мешканців приносить вулиця, вона їх і забирає, але я радий кожному.

Те, що тріпалося у нього під ногами, затихло і, зменшившись, набрало подобу рудої, на обидва

боки кульгавої курки (родайленд), наче з неї колись пробували зробити таксу. Остаточоно переконавшись, що вислизнути в коридор не пощастить, вона покульгала під стіл, дзьобнувши по дорозі вівчура з забинтованими передніми лапами. Собака з докором подивився на господаря, недвозначно благаючи дозволу перекусити дебелу нахабу.

— Нічого, нічого, ти більший, — розвів руками господар- Уникай ставати їй на заваді. Ти ж знаєш, який у неї незрівноважений характер!

Собака спробував заскавучати та, отримавши через руку господаря, який мимохідь погладив його, собаче речення, заспокоївся і ліг.

Під столом, куди пішла курка, ще щось вовтузилося, я лише так і не роздивився що, бо його прикривала безформна хламида. Біля пічки, на якій, судячи з покривки — вона рівномірно підплигувала — вже довгий час кипів чайник, лежало два забинтовані коти. Коли я подивився на них, мені здалося, ніби вони блиснули на мене скалками неонових очей і помінялися трубними хвостами, аж я поспішив забрати з них свій погляд. Над ними на полиці, над піччю, поруч з надрізаним буханцем хліба і вершком циліндричного коржа з солодкого печива, можливо, то зберігався навіть шматок паски, який, раз закам'янівши, тримається, як ритуальний реквізит від Великодня до

Великодня, примостили коробку, товсто вимощену всередині ватою. Там здригався майже без пір'я горобець, без перерви розтуляючи дзьоб і тицькаючи ним у вату з такою рівномірністю, що я спочатку вирішив: напевно господар тримає його замість годинника. Чому ні? Адже існували диваки, які послуговувалися лише клепсидами, квітами чи жабами, аби відчитувати час. Чому господареві не тримати собі живого годинника, якщо йому вдалося відрегулювати горобця на точність удару годинникового механізму?

Трохи вище від полиці і звідтіля через усю кімнату висіла віршовка з частково ще сирою білизною: дві хусточки до носа, три шкарпетки, пелюшка, картата сорочка невиразного кольору, якась фантина і кільканадцять свіжовипраних бинтів. Двері в другу кімнату чи на балкон закривала Руда завіса в стилізованих лотосах, які з однаковою ймовірністю скидалися і на асирійські бороди чи невеличкі каструлі або й рекламні побільшені вафляні рурочки на морозиво, залежно від кімнатного освітлення. Припускаю, від кімнатного освітлення походила не тільки їх неозначена приналежність, а й моя безпорадність, бо згодом я помітив, що при куди він час від часу заходить, якщо це вам хоч трохи придасться. Не виключене, звичайно, що там ви дістанете відомості, які вам потрібні.

Він поставив тарілку з тартинками на стіл, витерши його рушником з мого боку, і налив мені й собі чаю.

— Вам дуже міцний, чи так добре?

— Дякую, так добре.

— Цукру?

— Дякую, вистачить.

Він бачив мого відвідувача. Він майже його знав. Він перша людина, яка стверджувала існування мого мучителя — відвідувач існував і за межами мого антикваріату! Чи мені придасться адреса, де він буває? Таж, Господи Боже, швидше адресу. Негайно. Щоб не пропало ні хвилини. Зараз же, негайно, бо інакше виявиться пізно, але як усе це висловити?

— Якщо ви голодні, я зварю макарони.

— Ні, дякую.

Господи, адресу, адресу! Я не хочу макаронів. Я нічого не хочу. Я хочу адреси. Якнайшвидше.

— Якщо ви не любите макаронів, я зараз подумаю, що в мене лишилося з їстівного. Здається, нічого таки нема іншого, а крамниці вже зачинені. Хібащо сходити тут поблизу в шинок, взяти ковбасок і підсмажити?

— Бога ради, не турбуйтеся. Я не голоден. Я вже вечеряв.

— Би маєте ще час подумати.

— Ні, запевняю вас, ні. Я вже вирішив.

Мені ще не вистачало макаронів! Чай з ввічливости я ще годен проковтнути, а макарони, — ні, макарони рішуче ні! Адресу, і більш нічого. Тільки ж як йому сказати, що мій час обмежений, що мене дома чекає дружина і що я властиво мушу бігти? Нічого, крім адреси, і бігти, обтрусивши з себе ці в'язкі очі, ці надміру велетенські і непорушні очі, як вирізані ножицями з гелленістичного саркофага, непорушні, і разом з тим внутрішньо рухомі, що пускають мені в чоловічки коріння, перетворюючи мене на сіамського близнюка, який зростається з ним очима, і я втрачаю здатність рухнутися, бо його погляд, навіть коли він не зупиняється на мені, витравлює з мене згадку про антикваріат, ніби він належить комусь іншому, і я мовчки продовжую пити чай, замість схопитися на ноги і мчати геть.

Як це пригноблювало! Так, з часу, як у мою крамницю зайшов мій відвідувач, я дуже змінився, це щораз було ясніше; хоч усвідомлення цього не належало до приємних, однак — куди поділися деякі мої здібності, наприклад, легко починати розмову на першу-ліпшу тему? — я до цього виявляв природний нахил, посилений практикою, адже це становило частину мого фаху, здібність опанувати ситуацію я вважав даною мені від народження, і погодитися на те, що вона зникла тільки тому, що до моєї крамниці зайшов відвідувач

і що я дався намовити себе писати його біографію, перевищувало мої сили, навіть, якщо я й бачив, як все, що досі в мені існувало, стійке й окреслене, зробилося раптом плинним і незрозумілим, і навіть ті поняття, які я досі приймав за непорушні, набрали властивости коляпсуючих вен.

— Вас не разитиме, коли я, поки ви пригощатиметеся чаєм, перев'язуватиму собаку? — спитав Дом, і я побачив: він уже тримає повні руки бинтів, миску і щось подібне на медяник. Його склянка стояла майже повна, він її ледве пригубив, тим часом як я, хоч мене зовсім не приваблювало наливатися чаєм, допивав третю або четверту, все глибше впадаючи в меланхолію. Якби не незручність образити гостинного господаря, я пішов би, не дочекавшись адреси, настільки мене діймав страх чи вірніше — передчуття, що коли я ще трохи посиджу, чаюючи, мої нерви раптом не витримають і я почну розповідати йому історію з моїм відвідувачем, попри сором, пов'язаний з самим фактом його існування, а те, що я розповім, лише ускладнить розшуки, бо мені насамперед заважатиме свідок, і навіть якщо в мене все зміниться на краще і я забуду цю історію, свідок уже самою своєю наявністю нагадуватиме мені протягом усього життя про історію з відвідувачем, хібащо я позбудуся його гвалтовно. Гвалтовно? Боже, що за думки! Таж я не мав жодного наміру

утаємничувати Дома в свої справи.

— Мій відвідувач вимагає, аби я писав його біографію, а я поважна людина, антиквар.

— Так, дійсно, ви поважна людина — і такий скандал! Щоправда, який поступ, ви навіть ладні усунути свідка з дороги!

— О ні, це перебільшення, у мене на це ніколи не вистачило б відваги, я смирний. Це все провина мого відвідувача.

— Ваш відвідувач.

— Так, мій відвідувач. Тільки, про всякий випадок, тримайте цю розмову в таємниці, бо уявіть собі наслідки!

— Про мене не турбуйтеся. Я триматиму в таємниці. Навіть як свідок, якого ви ладні усунути. Хоч на вашому місці я не погодився б, адже ви як-не-як антиквар, це ж зобов'язує.

— Я й сам знаю, що антиквар. Я знаю, що зобов'язує. Легко сказати: не погодитися, однаке спробували б ви не погодитися.

— Гаразд. Чому ж тоді вашого відвідувача ви боїтеся розглядати як свідка? Чому ви його виключили з категорії свідків?

— Запевняю вас, я на таке не здатний. Я навіть мухи не годен!

— Ніхто з нас на таке не здатний, і сумління ніколи не треба зайво перевантажувати. Тут не йдеться про засад-ничі речі. Лише — а якби

випадково трапилось б, що його хтось з-за рогу — в бік чи в яку іншу частину тіла, залежно від уподобання, скажімо, горло, щоб найпростіше, і він перестає існувати? Рана не більша, ніж у мого собаки на лапах, і ви вже без свідків. Зважте. Чому ви уникаєте надати своєму відвідувачеві ролі свідка?

— Що ви! Запевняю вас, я так далеко за жодних обставин!

— Ви певні?

Тьху, ти Боже, таж господар говорив зовсім не те.

— Чи вас не разитиме, якщо я, поки ви пригощаєтеся чаєм, перев'язуватиму собаці лапи? — говорив він.

Я підняв на нього очі і зрозумів, що він чекає від мене відповіді.

— Звичайно не разить, прошу дуже, — поспішив я з'явитися, і мене наче громом вразило, як я йому заздрю, вперше в житті стихійно, безглуздо заздрю, що йому ніхто це нав'язав клопотів з писанням чиєїсь біографії, заздрю його спокоеві, манері пересуватися, навіть способіві говорити, які так тріумфально свідчили про його внутрішню зрівноваженість, яка за мого теперішнього стану здавалася мені мало не особистою образою, коли вже нестерпно доткала сама думка: йому, далєбі, і не в кунах, як я ціпенію

від нетерпіння дістати адресу, яку він мені пообіцяв і про яку я не наважуюся нагадати, а він сам ніяк не втямить, що мені давно треба бііти, а не сидіти в нього й пити чай.

У цю хвилину я його ненавидів.

Він, не кваплячися, перев'язав собаці лапи, жбурнув бинти в миску киснути, повільно сполоснув руки над мушлею з облупленим емалем і, закрутивши вдруге трохи попсований крант, поставив новий чайник на плиту.

Ненависть, жаль, образа, первісно, ймовірно, спрямовані проти себе самого, — бо інакше я собі цього не поясню, — натрапивши тепер па об'єкт поза мною, наростали з таким шалом, що якби не вислизнуло в мене з рук блюдце, перші розшуки даних біографії мого відвідувача набрали б зовсім іншого напрямку, ніж це сталося пізніше.

Пізніше я навіть не розумів, чого я так розпашівся, звідки такі роз'юшені почуття проти людини, яка мені нічого злого не заподіяла, коли я навіть не пригадую, щоб я будь-коли дозволив би собі ненавидіти ворогів чи, скажімо, людей, які часто уприкрялися, або які з якихось інших причин робилися мені неприємні, але тоді я ходив очима за кожним його рухом, настроюючи себе проти нього, і щойно коли полетіло блюдце й господар подав рушник, аби я витер чай, «який лився на штани, я відчув: блюдце зламало в мені лють, і я

заспокоююся так само несподівано, як і почав хвилюватися, бо тепер рухи господаря, його постать, навіть його феска, замість дратувати, розпростують мене, як дошки збиту в басейні воду, і я починаю дивуватися, чому я досі не помітив, як він випромінює спокій на все, чого торкається. Адже це видно було і з того, як він проходив повз предмети, і як він звертався до тварин, і якби йому розповісти правду про мого відвідувача, він напевно зрозумів би це так, як мені того хотілося, і негайно допоміг би, і то настільки радикально, — це я просто шкірою відчував, — аж сам факт, що будь-коли існував мій відвідувач, доценту випарувався з мого життя, ставши відрізаним шматком минулого, яке вже не жилося б моїм кровообігом і яке дозволяло б себе, Як перську мініятюру, назавжди перегорнути набік і забути.

Та бажання розповісти йому історію з моїм відвідувачем не дійшло до слів, бо тепер, коли мене тягло довіритися йому, так само незбагненно, як раніше відштовхувало, я несподівано з жалем усвідомив, що розповісти так, як сталося, я іне годен, бо з днем, коли до моєї крамниці зайшов відвідувач і зажадав, аби я писав його біографію, мене наче зіштовхнули в незнану мені площину, в якій всі слова набули іншого значення, і виразити цей новий вимір мені бракувало засобів. Я ще користувався окресленнями й поняттями, якими

послуговувався раніше, хоч тепер вони не означали вже того, що я рвався висловити, я чув їх інший підтекст, однак моя уява виявилася надто мізерною, щоб вигадати нову систему порозуміння, яка єдина спромоглася б віддати мій стан. Тому, замість сповіді, я досить безбарвно промурмотів, думаючи про адресу й про те, як мені з першого разу пощастило знайти людину, яка знала мого відвідувача:

— Стільки треба терпіння й любови, аби так самовіддано піклуватися тваринами. Ви напевно дуже добра людина.

Можливо навіть, що я не те вимовив або те, що я вимовив, насправді являло собою щось зовсім інше, хоч деякою мірою й споріднене з попереднім. Я вже зараз так добре не пам'ятаю, що я виголошував. Я лише пригадую відповідь Дома, бо мені здалося, ніби те, що я бовкнув, образило його своєю пласкістю й недоречністю, і тому, коли він відповів, я здивувався, хоч згодом я щораз більше схилявся до припущення, ніби те, що він сказав, він сказав далеко пізніше, майже тоді, коли я відходив, або навіть не він сам, а Козютко-Млодютко про нього.

Мій мозок зберіг лише, як я говорив щось про тварин, так як говорять про погоду люди, які уникають нав'язувати один з одним внутрішній контакт, і тільки коли почув відповідь дома, то в

мені промайнуло, ніби розмову про тварин почав не я, а він, і то ще тоді, коли він мене переставляв з коридору до кімнати, і тепер лише продовжував тему, до якої я погубив проміжні нитки.

— Аби любити тварин, не конче потрібна доброта, — вів далі господар. — Зраджу вам з власного досвіду: мені доводилося не раз пересвідчуватися, як найчастіше саме злочинці, які свідомо, з особистих чи зовнішніх причин (служба, наприклад) культивували зло, дуже люблять тварин, хоч я не схильний узагальнювати. У мене деякий час жив молодик, який, і оком не моргнувши, погоджувався зарізати людину, знаючи, що вона не винна, — це його ні трохи не зворушувало, — а найменша кривда тваринам витискала з нього озера сліз. Я ніколи не бачив, щоб він плакав над дітьми, яких він час від часу мордував, то за дорученням, то для власної потреби, залежно від настрою, з якогось незбагненного гону до зла, однак задля тварин він часто навіть жертвував собою. Я не потребую казати: долі тих, хто знущався або просто не досить добре ставився до тварин, ніхто не позаздрив би. Трупні їх знаходили настільки спотвореними, що серед професійних убивць він заслужив прізвисько «живодера».

Не знаю, чи господар розказував все це поважно, чи трохи кепкуючи з наміром

розворушити мене й примусити уважніше слухати, чи це він так оформив відповідь на мої питання, — їх я ставив наосліп, поринувши в роздуми про мого відвідувача, щоб бодай з ввічливости підтримувати розмову, — наївна хитрість, яка, як я пізніше усвідомив, насправді досить прозоро свідчила, що мене цікавить лише одне: якнайшвидше дістати адресу, — і це господар помітив ї заповзявся в алегоричній формі докорити мені, аби я уважніше слухав, бо ввічливість полягає не в питаннях, а у вислухованні, коли я вже постановив показати себе супроти нього ввічливим.

Якщо господар мав це на увазі, то він домогся успіху: «живодер» зробив на мене не абияке враження, хоч якось не вірилося, щоб у когось жив (явно патологічний) злочинець і господар (з його ж слів!) пустив таку цяцю на помешкання, мені того хотілося, і негайно допоміг би, і то настільки радикально, — це я просто шкірою відчував, — аж сам факт, що будь-коли існував мій відвідувач, доценту випарувався б з мого життя, ставши відрізанним шматком минулого, яке вже не жилося б моїм кровообігом і яке дозволяло б себе, як перську мініятюру, назавжди перегорнути набік і забути.

Та бажання розповісти йому історію з моїм відвідувачем не дійшло до слів, бо тепер, коли мене тягло довіритися йому, так само незбагнено, як

раніше відштовхувало, я несподівано з жалем усвідомив, що розповісти так, як сталося, я і не годен, бо з днем, коли до моєї крамниці зайшов відвідувач і зажадав, аби я писав його біографію, мене наче зіштовхнули в незнану мені площину, в якій всі слова набули іншого значення, і виразити цей новий вимір мені бракувало засобів. Я ще користувався окресленнями й поняттями, якими послуговувався раніше, хоч тепер вони не означали вже того, що я рвався висловити, я чув їх інший підтекст, однак моя уява виявилася надто мізерною, щоб вигадати нову систему порозуміння, яка єдина спромоглася б віддати мій стан. Тому, замість сповіді, я досить безбарвно промурмотів, думаючи про адресу й про те, як мені з першого разу пощастило знайти людину, яка знала мого відвідувача:

— Стільки треба терпіння й любови, аби так самовіддано піклуватися тваринами. Ви напевно дуже добра людина.

Можливо навіть, що я не те вимовив або те, що я вимовив, насправді являло собою щось зовсім інше, хоч деякою мірою й споріднене з попереднім. Я вже зараз так добре не пам'ятаю, що я виголошував. Я лише пригадую відповідь Дома, бо мені здалося, ніби те, що я бовкнув, образило його своєю пласкістю й недоречністю, і тому, коли він відповів, я здивувався, хоч згодом я щораз більше

схилився до припущення, ніби те, що він сказав, він сказав далеко пізніше, майже тоді, коли я відходив, або навіть не він сам, а Козютко-Млодютко про нього.

Мій мозок зберіг лише, як я говорив щось про тварин, так як говорять про погоду люди, які уникають нав'язувати один з одним внутрішній контакт, і тільки коли почув відповідь Дома, то в мені промайнуло, ніби розмову про тварин почав не я, а він, і то ще тоді, коли він мене переставляв з коридору до кімнати, і тепер лише продовжував тему, до якої я погубив проміжні нитки.

— Аби любити тварин, не конче потрібна доброта, — вів далі господар. — Зраджу вам з власного досвіду: мені доводилося не раз пересвідчуватися, як найчастіше саме злочинці, які свідомо, з особистих чи зовнішніх причин (служба, наприклад) культивували зло, дуже люблять тварин, хоч я не схильний узагальнювати. У мене деякий час жив молодик, який, і оком не моргнувши, погоджувався зарізати людину, знаючи, що вона не винна, — це його ні трохи не зворушувало, — а найменша кривда тваринам витискала з нього озера сліз. Я ніколи не бачив, щоб він плакав над дітьми, яких він час від часу мордував, то за дорученням, то для власної потреби, залежно від настрою, з якогось незбагненного гону до зла, однак задля тварин він

часто навіть жертвував собою. Я не потребую казати: долі тих, хто знущався або просто не досить добре ставився до тварин, ніхто не позаздрив би. Трупки їх знаходили настільки спотвореними, що серед професійних убивць він заслужив прізвисько «живодера».

Не знаю, чи господар розказував все це поважно, чи трохи кепкуючи з наміром розворушити мене й примусити уважніше слухати, чи це він так оформив відповідь на мої питання, — їх я ставив наосліп, поринувши в роздуми про 'мого відвідувача, щоб бодай з ввічливою 'підтримувати розмову, — наївна хитрість, яка, як я пізніше усвідомив, насправді досить прозоро свідчила, що мене цікавить лише одне: якнайшвидше дістати адресу, — і це господар помітив і Заповзявся в алегоричній формі докорити мені, аби я уважніше слухав, бо ввічливість полягає на в питаннях, а у вислухованні, коли я вже постановив показати себе супроти нього ввічливим.

Якщо господар мав це на увазі, то він домігся успіху: «живодер» зробив на мене не абияке враження, хоч якось не вірилося, щоб у когось жив (явно патологічний) злочинець і господар (з його ж слів!) пустив таку цяцю на помешкання, не боячися кари за переховування такого типа або що той його заріже.

— Чаю?

— Дякую, ні.

«Живодер». А що, як Дом справді тримав на помешканні злочинців? Куди я потрапив? Може, це середовище, яке ... Ні. Це просто виключене! Зрештою, хіба не однаково, адже, крім адреси, я нічого більше не потребував. Я не збирався з ним ближче знайомитися, а що мене обходило, кому він давав притулок?

Це відкриття мене так потішило, що я вихопився з заувагою: «Я схильний все ж думати — радше добрі, ніж злі люди люблять тварин», а це пригадало мені прислів'я: «Хто рано встає, тому Бог дає», і мене на мить розсмішило, що це я виголошую, ба більше, що я спроможний ще й на продовження:

— Ваш злочинець — випадок. Я гадаю, він не зовсім нормальний, бо коли він мордував людей за те, що вони кривдили тварин, тобто захищав нібито справедливість таким драетичним способом, то тінь поняття добра й зла існувала в ньому, хоч і в зовсім перекрученому вигляді. Його доброти вистачало лише на тварин.

Ці слова належали нібито мені, хоч мене, властиво, ані трохи не хвилювало, чи ставився якийсь злочинець до тварин добре, чи ні. Мене не цікавили зараз жодні злочинці на світі. Ані злочинці, ані незлочинці. Я потребував тільки адресу, і то якомога швидше, бо час обмежував

мене.

— Ви не зауважили, що майже всі злі люди санти-ментальні? — продовжував Дом.

— Я не знаю. Я не замислювався над цим. У мене не так багато дозвілля. Я заклопотана людина, ви навіть не уявляєте, скільки часу поглинає антикваріат! Я хотів би вас лише попросити, аби ви дали мені адресу ...

Та господар не чув моїх слів. Можливо, у помешканні повітря обеззвучувало слова, як виводять з одягу плями.

Він налив у блюдце води й одніс у темний куток за скриню. Там щось кілька разів ляпнуло досить важким язиком по воді й затихло.

— Він захищав справедливість? — десь поблизу донісся знову голос Дома, і я подумав раптом, що коли я прочитаю подумки «Отче-наш», він швидше дасть адресу. «Отче наш...» почав я, та голос Дома забирав усе повітря, аж нічим ставало дихати.

— Справедливість.

— Отче наш ...

— Справедливість — заперечення доброти, — перемагав його голос. — Справедливість вимагає, аби того, хто вчинив мені кривду, покарали. Бож справедливість. А тепер спробуйте вкласти її в рамки «добра і зла». Виходить, якщо добро за добро і зло за зло, то де ж тоді доброта? Чи, мовляв, це

вже доброта, холи за добро не відповідають злом? Якщо за протягнений шматок хліба не дають у зуби.

«Отче наш, що сси»..

— Справедлива людина не добра. Бо якщо я добрий, то хоч яку кривду мені заподіяли о, мій обов'язок — відповідати на неї лише добром, 'без будь-якої надії на компенсацію, інакше моя доброта — нікчемна рекляма.

— «Отче наш, що сси... Адресу ... Отче наш ...»

— Чому? — несподівано наблизив до мене господар голос, як кухоль з водою.

— «Отче наш, адресу, нехай святиться, Господи»...

— Це тому, що ми неправильно оцінюємо зло! — звучала тепер уся кімната. Ми надаємо злу надто багато ваги, що, правда, зрозуміле, бо ми смертні, а вічний лише Бог. Однак ми схильні через свою смертну обмеженість надавати злу самотійного існування, тим часом; як воно — виключно вияв смертності, як біль, що є пересторогою смертному існуванню. З хвилиною, коли ми робимося вічними, зло перестає існувати.

— «Отче наш, що сси» ...

— Адже не дарма оновлене поняття про добро і зло приніс Христос. Таке поняття спроможний принести лише Бог, бо з аспекту смертних ці

поняття безглузді, такі поняття зрозумілі тільки з аспекту вічності. У вічності зло не існує, хібащо тільки добро, яке існує саме собою і яке люди без протиставлення його злу відмовляються пізнати, мов- лаяв, добро без зла не пізнавальне. Наче на те, аби пізнати яблуко, конче треба пізнати кислу капусту!

— На світі не існує протиставлень. Гаряче — не протиставлення холодному, розум не протиставлення почуттю, бо почуття — це той же розум на іншому, зовсім не на нижчому щаблі, або, як хочете, розум — це почуття на вищому, умовно вищому чи звуженішому відтинку! — їх вигадали люди, аби полегшити собі буття в довколишньому світі, якого вони не розуміють. Добро пізнавальне саме з себе, і кожен, хто відважиться збагнути, що таке добро ...

— «Отче наш.» таж я так ніколи не отримаю адреси! Господи, нехай він дасть адресу, адже мене чекають. «Отче ...»

— Вибачте, будь ласка, що я вам перебиваю, — вирішив я спробувати притягнути його увагу руками, які мені самі благально піднялись угору, — вибачте, чи не зласкавилися б ви дати адресу, яку ви мені пообіцяли? Ви ж мені її самі запропонували. Прошу дуже. В мене, знаєте, в мене справді обмежений час, дуже обмежений. Прошу зрозуміти це не на шкоду мені. Прошу не

образитися. Я вас охоче слухав би, хоч признаюся, не люблю ламати голови над такими питаннями, та й не дуже вони мене цікавлять, — як на мене, вони зовсім зрозумілі. Коли вже відверто зізнатися, пощо утруднювати собі життя? — однак я слухав би вас незалежно від змісту. Я дуже невибагливий, справді охоче, проте мене дома чекає дружина, я сімейна людина. Прошу.

Я набрав у груди повітря й раптом усвідомив, що ми обоє виголошуємо монологи, яких ніхто з нас не слухає.

Що мені лишалося робити? З таким самим успіхом я міг би промовляти й до дельфського оракула під час його віщань. Піти? Тільки ж як піти, коли він згадав адресу, на яку вчашав мій відвідувач! Ще раз потім сюди приходити? А як він розсердиться, що я пішов, не вислухавши його? Ні, смиренно чекати. Єдиний спосіб — «Отче наш, що сси на небесах ...»

— Не убий!

— Що ви, та я й мухи не ладен! — запротестував я. наново [відкрившись для слів Дома. — Невже ви бодай на мить припускаєте?

Але Дом говорив, видно, не для мене.

— Поняття добра й зла лише похідні проблеми вічності, — наростав його голос, — ідеї, які самостійно не існують. От вам приклад — «не убий».

Ага, от про що він, втішився я. Все ж таки я не зовсім загубив нитку. Може, мені таки вдасться випросити у нього зараз адресу.

— Вибачте, чи були б ви такі ласкаві..

— Припустімо, ви прийшли оце зараз до мене — убити мене, і виконали свій намір. Я, ваша жертва, не виявляв жодної охоти вмирати, отже ви заподіяли мені страшне зло (в моєму випадкові я виходжу з засади, що я супроти вас, уявного убивці, нічого лихого не вчинив, радше навпаки, лише добро, і тому будь-які мотиви помсти, які зм'якшували б ваш злочин, виключені). Чи ви зробили мені зло?

— Я! Я прийшов лише довідатися, чи ви, тобто чи відвідує вас мій клієнт, і ви пообіцяли адресу, куди він заходив.

— Убиваючи мене, ви вчинили зло?

— Таж я не збираюся вас убивати!

— Убиваючи мене, ви допустилися зла? Так?

— Так, — погодився я, відмовляючися від активності.

— Гаразд. Ви мені вчинили зло, бо ви знищили мене. Проте якщо моє я або моя душа чи свідомість, називайте це як хочете, отже, якщо моя свідомість після смерті існує, тобто є вічна, то це ж означає, що ви не вбили мене, хоч ви й перерізали мені горло чи встромили ножа в серце! Якщо я вічний, якщо моє я вічне, ви, убиваючи мене, не

годні мене знищити. А якщо ви не в стані мене знищити, то ви цим самим не чините й злочину супроти мене, бо ваш злочин не є злочином! Ваш вчинок, убивство, перетворився б на злочин Щойно тоді, коли б я вмер, тобто коли б моє подальше існування, коли б моя свідомість, чи душа, чи «я» перестали існувати після того, як ви замордували моє тіло. А з цього виходить, що зло існує лише в смертному. Зло не що інше, як вияв смертності, і людство лише через непослідовність приписує йому самостійне значення, протиставивши його доброті. До доброти не існує протилежностей. Відсутність доброти це не зло, а порожнє місце. Бо не злом міряється доброта, а лише добром.

Я, видно, на деякий час виключився, бо коли я підняв голову, то побачив, як навпроти мене зупинився Дом і доводив:

— Бог — лише добрий, лише добро. Вже тому, що все вічне позбавлене й натяку на зло, оскільки це суперечить самому поняттю вічності. З хвилиною, коли вічне виявило б у собі первні зла, воно перестало б існувати. Це те саме, що з заповідями. Якби люди вірили у свою вічність, отже дійсно належали б до вічних, вони не потребували б дотримуватися жодної заповіді, бож заповіді свідчать не про Бога, а про людське неіснування в потойбічній. Для людини, що не вмирає при знищенні її тіла, — «не убий»

позбавлене будь-якого глузду. Десять заповідей заперечують, а не стверджують існування Бога. І це знав Мойсей. Він бачив Бога і розмовляв з Ним. Лише їх розмова була настільки іншою, ніж це передано в Біблії, що Мойсей не відважився розповісти її людям. Люди закаменували б його, почувши, що Бог не такий, яким вони його хочуть собі уявляти. Хіба вони витримали б визнання, що у Бога нема для людей вічності? Бо існує лише Бог і поза ним ніщо. Коли, власне, крім цієї одної ідеї, крім ідеї вічності, яку, залежно від темпераменту і мод, називали й називають релігією, абсолют, Богом, природою, духом, мистецтвом, космічною гармонією, математичною формулою та безліччю інших назв, людство нічим більше не цікавиться?

Він ходив по кімнаті, говорячи ніби крізь мене до третього невидимого співбесідника, що стояв у мене за плечима, розуміючи й схвалюючи Дома, аж мене кілька разів тягло обернутися й пересвідчитися, чи я дійсно його єдиний гість. Та я не обертаяся і намагався не дивитися на нього, бо коли його очі, позбавлені найменшої рухомости, потрапляли в мої, поволі, як більярдні кулі в дірочки, я чув, як моє горло заповнюється желатиною і я втрачаю спроможність додумати до кінця найпростіше речення.

Щоправда, не виключене, що це вже діяв чай, який встиг мене розварити і навіть дещо закруглити

моє нервове напруження в апатію, хоч це я ладен списати радше на кошт голосу господаря.

Голос Дома заколисував. І то заколисував не в сон, а в бездумне апатичне безсоння, яке не дає заснути і одночасно заважає наблизитися до звичайного бадьорого стану. Такий тембр голосу, незалежно від значення слів, переконував, накидав петлі, втихомирював, це я простежив навіть на тваринах, що сиділи по кутках, ніби залиті лявою. Напевне їм не раз доводилося чути промови свого господаря, бо мене пойняло неприємне враження, ніби вони слухають, і то слухають так, що їм зрозумілі якщо не всі слова, то принаймні більшість речень. Я навіть зважив подумки, що напевно не дуже здивувався б, якби вони раптом, заговорили, однак це припущення винесло із забуття історію з відвідувачем і що мене дома чекає дружина, і я почув, як Дом все ще тлумачить своє, що ніби розбивається на скалки в моєму вусі.

— Хіба ви не розумієте, — наполягав Дом (початку фрази, а, може, й цілого вступу, я не схопив. Тут я мушу зазначити, що я також не цілком певний, чи я дотримуюся послідовності, хоч я нібито точно реставрую почуте в пам'яті, бо часто мені здається, ніби те, що відбулося в ту пору, насправді відбулося далеко пізніше, і тільки пам'ять наклала одну подію на другу, унеможлививши відділити одну від одної без

великої шкоди, і то саме через мою ретельність, через те, що я так боюся допуститися неточностей, які загрожують хибно насвітлити мою історію), — хіба ви не розумієте, що тільки заради вічності, заради її єдиної людство споруджувало піраміди, храми, собори, створювало мистецькі шедеври, досягало моральних вершин, робило винаходи? З того часу, як людина усвідомила себе людиною, тобто обмеженою смертним, її спалює туга за вічністю, і цим вона відрізняється від інших сотворінь, в яких підсвідоме прагнення вічності, як і в усьому існуючому, обмежується лише інстинктами продовження роду. Вже в самому понятті людина заложена туга за вічністю, і то за особистою вічністю. Правда, часто люди запевняють самих себе доти, доки й дійсно помало б запасі Бога, чи богів, і не втямило остаточно, що сталося, — причина, чому Герострат не знаходив прямих послідовників аж до нашого часу. Натомість надолужується це тепер. Тепер це діється на кожному кроці. І що більше людство прогресуватиме, то більше в ньому розвиватиметься геростратизм, набираючи для різноманітності час від часу інших барв.

Звичайно, чоловік, який продовжує себе в дітях, не здає собі справи, що й це геростратизм, хоч це геростратизм біологічний (трагедії, коли нема наслідника, причина, чому так нестерпно

батькам хочеться жити в своїх дітях). Інстинкти розмножування — несвідоме бажання вічності, яке виключно тому дуже не впадає в око, що воно елементарне, і його не осмислюють, бо всі первинні почуття зводяться на продовження роду, а це той самий геростратизм, правда, в іншій площині. Якщо ж комусь бракує гону продовжувати рід, то це свідчить, що геростратизм лежить у нього десь в іншій сфері. Що людина комплексна істота — це так, що вона не складається з однієї струни, очевидно, але базується вона уся на бажанні вічності, бож гляньте но, як у наш час усе збільшується геростратів. Варто лише трохи пильніше придивитися до нашого століття, і ви скрізь побачите навколо себе їх апокаліптичні шереди. «Хоч краплю вічності!» — волають ці креатури в гонитві за безсмертям. І скрізь, звідусюди безводними пустелями зяють їх перекошені роти. Як випалені блискавкою, проносяться у безвість їхні дикі, спалені спрагою вічності очі, які нічого не бачать, крім себе, крім того, що в них самих нуртує: бажання будь-якого безсмертя будь-якою ціною. Вони одержимі, вони захлинаються, їх шереди все збільшуються, і все страшніше звучить їх крик. Вони репетують з-під ворітниць, ресторанів, зі сторінок газет і часописів, парканів, афіш, вулиць, будинків, мітингів і проповідей, з усіх країн і всіх континентів. Як усі

вони рвуться забезпечити собі безсмертя! Якщо не талантами, то бездарністю, скандалами, вбивствами, звірствами, чим завгодно, аби лишити по собі пам'ять серед людей. Нехай проклинають, нехай ганять, аби тільки згадували. Розгорніть першу-ліпшу газету, і вас оглушить і осліпить крик геростратів. Вони скрізь: у мистецтві, політиці, щоденному житті. Біології їм вже не вистачає. Гляньте, як вони накинулися на політику, малярство, музику, літературу! Дяка Богові, всі письменні, хоч тепер і неписьменність не перешкода. Не вміє хтось на папері стулити до купи речення — подумаєш, дрібниця, на це існують магнетофони. Наговорив на плівку, скільки душі влізе, і любуйся шедевром! Навіть зайве вміти розписатися.

Я кілька разів пробував нагадувати господареві, мовляв, мене дома чекає дружина і якби він дав мені адресу, де буває мій відвідувач, я з вдячності зайшов би до нього колись іншим разом, коли я більше дислокуватиму часом. Та всі намагання виявились марними, господар не чув.

Я навіть пробував симулювати біль у шлунку, проте Дом сказав, де в нього убиральня, не перестаючи говорити, і кілька відвідин убиральні мали лише той наслідок, що господар заходився пояснювати мені все з початку, ніби він затявся надихнути мене на його послідовника.

— Ви помиляєтеся в мені, — пробував я його запевнити, — ви імовірно берете мене за когось іншого. Я не інший. Я запевняю вас. Я антиквар. Якби ви тільки дали мені адресу. Я благаю вас.

Однак жодні благання не досягали Дома.

— ... творчі процеси виявляються різно, — заповнював він собою всі закутки, — герострати пишуть зовсім не тому, ніби їх справді будь-що цікавить. їх ніщо не цікавить, крім пекучої думки, здобути для себе хоч атом вічності, байдуже як; святістю, пороком, глупотою чи скандальчиками. А хто навіть на скандали не здатен, ну, тому ще лишається найпервинніше — продовжувати себе в дітях і хоч через дітей зазнати біологічної вічності. Чому, ви гадаєте, вони носять у собі цілі смітники найрізноманітніших знань з ярличками «чисте пізнання», чому вони заучують усякі непотребства, для чого тренують розум? Виключно, аби інші ними захоплювалися! Щоб усі охнули: «Глядіть но, глядіть, ось ті, яких не поглине небуття!» Чи ви уявляєте, до чого доходять люди в цьому гоні? чинають вірити у власні запевнення, або навіть і взагалі переконані від самого початку, що вони шукають не вічності а правди, пізнання, доброти, надхнення чи ще чогось, кожен завжди послуговується запасом блискітливих слів і понять, насправді ж — все це лише шукання вічності для кожного особисто, тільки під різними

камуфляжами. «Отче наш» людства звучить не «хліб наш насущний дай нам» а «вічності дай нам! Хоч крапля вічності нехай проллється на нашу голову! О, солодка, єдина вічносте!» І вічності шукають усі без винятку більш або менш драматичним способом. Ті, що вірять у Бога й домагаються вічності для себе у Нього, невідомо чому, припускаючи, що коли Бог є, то, значить, і їм існування забезпечене, мовляв, якщо квиток на потяг купив, то десь мусить бути і потяг, — і ті, що не вірять у Бога, гадаючи — коли Бога нема, то їм не світить отримати вічного життя, оскільки ж людині понад силу не хотіти, байдуже, свідомо чи несвідомо, вічності, то вони вірять лише у вічність серед людей, вічність, яка умре щойно з останньою людиною, тобто вони — герострати. Або, якщо хочете, активні герострати, на відміну від пасивних, тих, що вірять у Бога, бож герострати і ті, і другі, оскільки в обох спільна ціль — вічно існувати. Ви подивіться лише, що навколо робиться, всі жахи, безглуздя, звірства! Це не тому, ніби люди стали гіршими, ніж колись, люди не змінилися, вони ані погіршали, ані поліпшали, а тому, що наше століття — століття геростратів, які, втративши віру в Бога, однак не втративши гону до вічності, побачили перед собою тільки одне поле діяльності — серед людей. Раніше багато геростратів вірило в Бога, і тому їх геростратизм менше впадав у око, а тепер,

хоч подекуди трапляються й такі, які намагаються вдавати, що вірять, забезпечуючи собі нишком вічність серед людей першим-ліпшим способом, — тепер усі збилися в одну площину — в свідомість, яка умре з останною людиною. Способів багато, вибір великий, а людське життя без продовження його в Бога надто коротке. Отож поспішай, дій. Бо що таке зрештою геростратизм? Вічність за всяку ціну, і все. Якби Герострат дійшов переконання, що йому є біля Бога чи богів, — одиниця чи множина — річ несуттєва, — безсмертя, він, звичайно, не потребував би палити храм. Тільки в богів він не вірив, і вічність для нього поза людьми це існувала, а він хотів вічності, як цього хоче все смертне, та іде й належачи до досить тямковитих, здавав справу, чого він хоче. Він навіть не успадкував злочинних нахилів, це видно з одного його вчинку. Ймовірно, він належав до досить розвинених і навіть начитаних людей свого часу, бож усвідомлював, що він робить, визнавався більш-менш на усіх тодішніх філософічних системах, — усі ж вічно товклися на агорі й просторікували з ранку до вечора, і особисто знати всіх найславетніших філософів-сучасників не становило великої події. Але оскільки він вірив у вічність у свідомості людей, а в нього, як на лихо, попри тямкозитість, а на цьому далеко не в'їдеш, ніяких талантів не виявилось, аби створити щось,

що лишило б по ньому згадку і цим самим забезпечило б йому людську вічність, то він, збагнувши свою повну немічність, побачив перед собою лише можливість злочину, і то по змозі великого, щоб легко не забули. Знищити храм, який славився на весь античний світ, такий вчинок швидко не вивіюється з пам'яті. Злі язики запевняють навіть, ніби перед тим, як палити храм, Герострат влаштував для приятелів бенкет, — що Герострат належав до снобів, а не до пролетарів тодішнього світу, поза сумнівом, бо раб обмежився б хіба що тільки біологічною вічністю, а щоб домізуватися до вічності в людській свідомості, треба диспонувати бодай невеликим маєтком, який дозволяв би байдики бити, — і оплакував долю храму (позерство квітло тоді, так само, як і тепер), бо якщо вірити очевидцям, такої краси, як Цей храм, не знали не тільки в Ефесі чи всій Греції, айв «Усьому античному світі, а Герострат цінував красу, оскільки її тоді всі цінували, і він не відставав від інших. Та краса красою, а власне безсмертя, хоч і не абсолютне, бож лише серед людей, виявилось йому дорожчим, і тому, наплакавшись вдосталь і кинувши приятелям кілька туманних слів на прощання (щоб не перешкодили або не перехопили в нього ідеї), він пішов палити храм, лишивши злим язикам переповідати подію й позаздрити, чому їх самих не осяяла подібна Думка.

Тоді Георстрат становив виняток, людство тоді ще.

Ні, не уявляю, — обізвався я. — Я не схильний до роздумувань. Якби не історія з моїм відвідувачем, то моєї ноги... Ви, дуже прошу, не ображайтеся на мене, але якби ви дали мені адресу

...

— Колись я мешкав з одним таким чолов'ягою, — звучав Дом, цілковито ігноруючи мене, — який тільки тим і жив, що випишував з енциклопедій, річників, включно до брукових газет різні мудрощі, аби на кожному кроці проявляти свою ученість. — (Цікаві у нього мешканці. То вбивця, то цей. Пощо він мене цим мордує?). — Якби ви його бачили. Зовнішньо — втілення скромності, а це, погодьтеся, неминуче робить враження. Він завжди ніби ненароком з вибаченнями, мовляв, дивіться, як він страждає, коли на нього звертають увагу, сипав знаннями, полонячи серця направо і наліво. Рафінованішого геростратства я не подибував; йому так удавалося ховати кінці в воду! Ніхто й не догадався б, як його попелить туга за вічністю. Все ж, попри його вдавану шляхетність і всесторонність, якось йому не щастило, хоч він доходив до біснування, як абетку, вивчаючи словники, граматики, мови, які рідко хто знав. Його природа обдарувала немилосердною посидючістю, — а кого жере геростратство, той, звісно, не вгамується. Хоч як

Йому сипалися лаври, особливо серед жіноцтва, йому не вистачало уваги, яку викликала його вченість і чар, можливо, йому випадало б обрати інший район для свого поля діяльності й залучити відповідну публіку, яка ним захоплювалася б так, як він того бажав, можливо також, його нарешті виснажила ученість і він вирішив знайти легший спосіб прославитися. Я саме відлучився на кілька днів, коли він оголосив себе Месією. У той час ще не водилося стільки месій, скільки зараз, тоді це вважали за новину, і його заява зазнала навіть деякого розголосу. До нового Месії явився репортерчик, і знятка нового рятівника людства з відповідним інтерв'ю потрапила на першу сторінку місцевої вечірньої газети. Важко сказати, як цей новоспечений Месія уявляв собі власне безсмертя, в якому вигляді він його чекав, і чому саме замітка в газеті справила на нього аж таке враження. Побачивши своє фото в газеті й прочитавши, що він, за словами репортера, і є справжній Месія, цей бідака так перейнявся, що його мрія досягнути серед людей безсмертя вже збулася, що біля того кіоска, де він купив і читав газету, йому на радощах зробилося недобре, і він за кілька хвилин помер від розриву серця.

— Чи ви хочете цим сказати, ніби це якось пов'язане з тим, що я попросив у вас адресу, де буває мій клієнт? — запитав я. — Чи ви

незадсшолені моєю поведінкою? Чи ви ображені, що я надто настирливо домагаюся адреси мого відвідувача? Однак зрозумійте і мене, у мене справді нема часу, я антиквар...

Я говорив у порожнечу. Я не існував. Існував тільки Дом.

— Таких випадків тепер так багато, що люди перестали їх помічати, — долітало до мене з Домового існування. — Це нікого не разить, бо кожен прагне для себе того самого. Різносторонність сучасних геростратів годі собі уявити. Герострати за цей час далеко покрокували вперед. Вони навчилися проявляти свою уявну геніяльність, вченість, розум, таланти і навіть серце з безапеляційною майстерністю. «Дивіться, мовляв, хіба ми не гідні вічності, ми і те, і друге, і третє-десяте!» — бож інвазія геростратів у мистецтві, науці, політиці зростає пропорційно з прогресом. Мистецтво, щоправда, покищо веде перед, хоч й інші галузі не занедбуються; герострати носом чують: у мистецтві найбільше пахне (данина традиції) хоч і обмеженою часом, усе таки вічністю, і тримають на нього курс.

Звичайно, свідомо над цим ніхто не думає, бо думання — марнування часу, а хто ж собі дозволить таку розкіш — марнувати час, коли кожне затято трудиться над своїм безсмертям? Ви тільки гляньте навколо себе. Хіба вам не впало в око, чому в

нашому столітті немає молочниці, яка не писала б романи чи принаймні спогади, і то обов'язково з психологічним підґрунтям, школяра, який, якщо його доти не поглинула злочинність, з тих же причин, не малював би геніальних картин (слово талановитий вже майже вийшло з Ужитку. Що таке талановитий? Геніальним усе мусить бути, і тільки геніальним!) чи не писав би таких же геніальних оповідань і драм, якщо йому не поталанило прорватися в політичні пророки; батьків, які не муштрували б своїх дітей на геніальність майже з пелюшок, аби хоч через нащадків люди захоплювалися їхньою, батьківською, геніальністю; дам після сороківки, які, втрачаючи чи втративши молодість і красу й не маючи, крім цього, рішуче нічого, чим нагадувати про себе, не присвятили б себе громадській діяльності (коли не вірите, гляньте на зростаючу статистику діячок) або не накинулися б мертвою хваткою на літературу — добре, що хоч геніальність запорука вічності, інакше б нею в наше століття ніхто не тільки не цікавився, а її уникали б і боялися гірше чуми; дівчат, які не лізли б зі шкіри, аби прорватися в кінозірки, і безліч різної публіки, яка не полювала б за славою, ладна на все, бож слава — Гарантія вічності.

Я раптом зауважив, як навколо мене сталася зміна, хоч я спочатку й не зорієнтувався, яка саме. Потім я помітив, що Дом дивиться на мене

непорушними, — такі мені колись у дитинстві снилися краєвиди, на яких ніколи не заходило сонце, — очима, і у мене по спині йдуть тоненькі струмочки морозу. Людям треба б заборонити такі очі, промайнуло в моєму мозку, і я зауважив, що Дом не говорить.

Я не знаю, чи він уже довго дивився на мене, чи щойно обірвав голос, до якого я встиг звикнути, як до меблів чудернацької форми, напевно ледве чи придатних до вжитку, які однак належали до кімнати, як і сам Дом, і тепер, коли він забрав голос, наче оголилися стіни і помешкання втратило обжитий вигляд.

— Вас разить те, що я сказав? Ви не погоджуєтеся зі мною?

Меблі знову повернулися в кімнату, та очей Дом не відводив, і вони продовжували висіти наді мною.

Господи, яка кара, такі очі належалося б час від часу завішувати фіранками; ну, чому випало саме мені їх витримувати?

— Ви не погоджуєтеся зі мною?

— Я?

— Ви.

— Як вам сказати. Те, що я б хотів сказати, я не годен оформити словами. Я не знаю. Я — не цілком стежив за вами. Я боюся, що ви мене берете за когось іншого. Я антиквар. Я собі звичайна

людина. Я запевняю вас, поки не з'явився в мою крамницю мій відвідувач, тобто мій клієнт, і не зажадав, аби я погодився на його вимоги ... Досі я жив мирним життям. Ви мусите мене зрозуміти, я не замислювався ніколи над такими питаннями. Якби я щось сказав, це межувало б з нещирістю. Я не знаю. Можливо, в тому є слушність, можливо, ні; тільки я не в стані вам довести, чому щось має бути так чи інакше; це виходить за межі моєї спроможности. Крім того, я не встигав за вашою розповіддю. Мій мозок наче задерев'янів. Чуттєво мені здається, ніби мені належалося б тут щось заперечити, тільки над цим треба подумати, а я не здолаю зібрати до купи думок. Я далекий від усього, що не стосується мого клієнта ...

Потім мені здалося, ніби господар образився, що я його не слухав, зрештою, я сам соромився своєї поведінки і поспішив його запевнити, мовляв, я слухав, тільки нехай він вибачить, якщо не почує такої відповіді, якої йому бажалося, я справді з задоволенням зробив би йому таку приємність, якби мені пощастило його краще збагнути.

І поки я пояснював, щось наче луснуло в мені, і всю мою увагу полонила уявна розмова з ним.

Я не помітив, коли стався цей перехід, але я тепер говорив вільно, наче мене винесло на крилах. Я оповідав йому про мого відвідувача, і все йшло легко й чітко, і це виливалося в найбільшу промову,

яку мені досі доводилося виголошувати. Я навіть не потребував слів чи речень, я говорив зразу блискавками. Суцільними блискавками, єдностями з протиріч, злютованих у речення, поняття, почуття. Мій язик послуговувався цілими краєвидами, і все вкладалося так ясно й саме ставало на своє місце, що я з дива не виходив. Ба більше, я навіть Дома змушував відповідати мені таким Же способом, хоча це зовсім не скидалося на те, що чуло моє вухо, бо з цієї уявної розмови я чомусь нічого не запам'ятав, ніби тим відтинком у пам'яті пройшла циклонна пожежа. Вона лишилася тільки трохи в почутті, бо від неї у мене довго нило всередині, наче я виснажився понад силу; можливо, тут я справді виснажився, бо в мені залишилася підозра, я майже певний, що пізніша моя слабкість почалася саме з цієї розмови, а не від того, що казав Дом, щоразу випадаючи з уявної розмови, як і не від того, що пізніше сталося. Кожного разу, коли я вже переконувався, ніби ми порозумілися, я вже отримую адресу і йду додому, Дом впадав у монолог, вислизаючи з уявної розмови, і я не мав над ним влади.

— ... що поганого в геростратизмі, — ішли слова від господаря, — коли бажання вічності природна річ, так само як процес прийняття їжі чи травлення? Речі, які самі собою не викликають ні догани (спробуй обійтися без них), ні надмірного

захоплення, оскільки саме так світ влаштований, а не інакше. Тільки геростратизм це — гіперболізація природної речі чи, якщо хочете, стану. Це не просто собі бажання вічності, а за всяку ціну прагнення вхопити вічність за роги. Різниця, як між дезинтерією і звичайним очищенням шлунку або ненажерливістю і задоволенням голоду. У геростратизмі пригнення вічності переходить у хворобу, оскільки ж усяке прагнення вічності навіть у наймаліших дозах — вияв егоїзму, то подивугідне знайти в цьому важко, хоч егоїзм і видається інколи корисним явищем. Звичайно, хтось скаже, пощо взагалі ганятися за подивугідним, коли вистачить задовольнятися тим, що є. Мовляв, пощо вишукувати вітряки. Не виключене, що так навіть і краще, тільки чомусь серед людей існують міти і про подивугідне. Міти про вітряки, без яких люди не піднялись би вище тварин, міти про велике, гідне найвищого захоплення. І ці міти цупкі, хоч вони і живуть на периферії напівапокрифічним існуванням. А коли так, то що ж тоді справді подиву гідне, велике? В чому полягає людська велич. Чи вона взагалі не існує і її вигідав біснуватий божевільний з розпачу, що людство, крім забезпечувати себе вічністю, тобто, крім геростратизму, ні на що не здатне? Однак міти про велике існують; значить — людство, від колиски приречене на гонитву за

вічністю, колись виломилося з кола смертного й створило міт про велич? Що ж тоді розуміють під величчю? Що це надзвичайне, що це за велич, що живе в мітах, обвішана від нерозуміння людськими тельбухами? Чи це досягнення в різних галузях людського духа й життя, включно з релігією? Проте хіба всі досягнення не є виключно ошляхетнений геростратизм, оскільки всі вони зводяться в кінцевому рахунку ДО одного й того самого — до прагнення вічності, а прагнення вічності це егоїзм, а в егоїзмі шукати величі годі? Бо невелика та велич, яка вміщується в егоїзмі. Отже в егоїзмі її нема, а тоді всі досягнення відпадають. Що ж лишається? Якщо в бажанні вічності не видно величі, то, може, є в бажанні невічності, в небутті? В антивічності, в протилежності? Тобто там, де відмовляються від вічності? Коли людина, отримавши всі шанси на вічність, відмовляється від неї, і то таким способом, що ця відмова на стає лише іншою формою гонитви за безсмертям, і людина не повертається в попереднє людське коло? Так, справжня велич це тільки єдине: успадкувавши чи здобувши всі шанси на вічність, відмовитися від неї. Понад це не існує більшого, бо це вже не людський аспект, а Божий, і щойно тут людина наближається до поняття Бога і людської вічності у Бога.

Тут я мушу зробити відступ. Мені, як я вже

згадував, дуже залежить на послідовності і точності всього того, що зі мною трапилося, що я чув, бачив, на точності, часто на перший погляд зовсім побічних речей, які прямо на мене не впливали, однак які, і я це інтуїтивно знаю, хоч і не годен Довести, якимось чином, вирішували подальший перебіг моєї історії, навіть коли я й не в змозі простежити, де саме вони починали брати в ній активну участь. Саме тому я не певен, хоч тільки так пригадую, чи Дом дійсно все це говорив, чи я його лише так розумів, накладаючи на цю розмову іншу, яка мала ще відбутися далеко пізніше, вже без участі Дома, згодом, коли я ходив брати автограф.

Дуже ймовірно, що я дещо поперекручував попри всю засадничу точність, вже хоча б з тієї причини, що за той час моя нервова система від усіх попередніх потрясень і хвилювань, а головне від нетерпіння якнайшвидше отримати адресу, працювала не плинно, як завжди, а трохи стрибками.

З цієї причини, наприклад, хоч як я пізніше сумлінно реставрував минуле, мені ніяк не щастило відновити в пам'яті, що я казав Домові, хоч я ладен клястися: я виголошував щось важливе. Воно без сліду вислизнуло мені з голови, крім кількох фраз чи, властиво, уривків речень, і то, очевидно, лише тому, що мені здалося, нібито Дом відповідав на них, а вони якоюсь мірою, дуже, правда,

околишніми шляхами, стосувалися мене й мого відвідувача, хоч пізніше, коли я силкувався пригадати, мені видавалося далеко ймовірнішим, що Дом навіть і не пробував відповідати, а просто його думки набрали на трохи подібну тему, і він продовжував монолог, і тільки те, що він інколи зупинявся переді мною і я бачив, як він усміхається, я сприймав як його відповідь на своє казання.

Можливо також, мене пантеличила його усмішка, якщо те, що відбувалося у нього на лиці взагалі надається окреслити усмішкою. Кожного разу, як він «усміхався», я дивився на нього і ставав свідком, як з його нутра ніби вибухає джерело, розбиваючись об зуби й освітлюючи все обличчя з середини; та коли я переводив погляд на його уста, сподіваючись углядіти їх розтягненими в усмішку, то виявлялося, що вони радше навіть стиснені і Дом взагалі не усміхається. Можливо, на усмішку в нього призначалися кіс, щоки чи перенісся, хоч мені ніколи не доводилося спостерігати, аби самими щоками чи носом хтось усміхався. Не виключене також, що його пильний погляд сугерував усмішку, і це заважало сприймати те, що він говорив.

— Щойно тут вперше з'являється цей аспект вічності, — ішло від Дома, не даючи мені думати про своє, — бож лихо нашого століття не в тому, чи воно вірить у Бога, чи ні. Спосіб, яким людство

вірити, належить до того ж геростратизму, що й невіра. Люди не розрізняють, що вірити Б Бога і вірити в людську вічність у Бога — два цілком різні поняття. Люди, які вірять у Бога з розрахунком, мовляв, коли Бог є, то і для них вічне існування забезпечене, — хіба це не такі ж самі герострати, як і ті, що в Бога не вірять і шукають вічності серед людей, в людській пам'яті, по цей бік? Ті, що будували середньовічні собори, спромоглися на це тому, що їм перед очима стояла їх власна егоїстична вічність у Бога. Перестають споруджувати собори не тому, що втрачають віру в Бога, а тому, що втрачають віру в своє місце на безсмертя у Бога. Бог, навіть якби Він тричі існував, у якого нема для людей вічності, людству не потрібний. На такого Бога людство плюс, бо коли у Нього нема вічності для людей, то це те саме, що Його нема. Навіть більше: те, що Його нема, далеко легше стерпіти, ніж те, що Він є, але для людей з Нього жодної користі, коли біля Нього бракує вічності для людини. Людині йдеться не про самого Бога і Його існування, а про вічність своєї особистості в Бога. Віруючих заради самого Бога, як такого, нема. Ті, що вірять у Нього, автоматично вважають, ніби місцина вічності приготована для кожного окремо, кожному за індивідуальністю і заслугою, під крильцем у Всевишнього. А що поняття «раю» і «пекла» відповідно до моди епохи

мінється для віруючих, то несуттєве: «рай» і «пекло» можуть бути модерними, чи Традиційними, чи на зразок Нірвани, чи щось на зразок туманного існування з великої літери, «існування», яке «бачиться» лише «нутром», лише «відчуттям», чи щось винахідливіше. Головне, що віруючий після смерті потрапить до цього «існування», «раю» чи навіть психологічного «пекла» (данина епосі); зрештою, хто вже там потрапить до пекла? Пекло досить сумнівна річ, та й дивно припускати, щоб Бог проявляв таку дрібничковість і карав би людей за їх «гріхи», коли кожному ясно, що Бог уже силою своєї божественности покликаний втілювати не справедливність, а доброту, оскільки справедливність — виключно людський, занадто нікчемний, як на Бога, винахід, і то винахід з часів, коли люди ' Ще живцем поїдали своїх ворогів. Людство одного тільки не додивилося або не захотіло додивитися: що ідея людини й ідея Бога — дві паралелі, яким ніколи не стрінутися в жодній площині. Вони суперечать одна одній і взаємно себе виключають. Людині не дано вічності. Саме тому і тільки тому все, що людина робить, часто навіть не усвідомлюючи того, зводиться до єдиного: добування собі вічності. Саме завдяки своїй смертності. Бог же, як абсолютне єство, інакше В,ін не був би Богом, має цю вічність. Поняття Бога, як

таке, виключає в собі смертність.

Берімо суто логічну площину поняття. Якщо Бог є, то він усесущий, вічний, завершений, одним словом, втілює все, що до цього поняття належить. Отож, не може Він, будучи вічним, хотіти зробитися ще більш вічним! Звичайно, як абсолют, Він нічого не хоче, адже Він досконалий, всесущий, сам у собі; та припустімо на секунду, лише припустімо, ніби Він чогось захотів би. Припускати, що Він захотів би чогось, що Він посідає, нелогічно: хочуть завжди того, чого не мають. А єдине, чого Бог не має — це небуття. Отже, якби Бог будь-коли чогось зажадав, до чогось виявив волю, це тільки — захотіти неіснування. І це саме те, чого люди, засліплені тугою за вічністю, відмовляються чи не здатні бачити, що Бог, як той, хто диспонує вічністю, воліє її лише позбутися. Позбутися того, що людство так рветься отримати, і цього людство ніколи не збагне або не захоче збагнути. Людство не спроможне стерпіти, що існує лише Бог, що існує тільки Він один, і поза Ним ніщо, а людям не вділено вічності, і сама ідея людини протилежна до ідеї Бога. Людство бунтує проти того, що Бог прагне неіснування і приходить на нашу землю не викупити від гріхів (адже те, що люди називають гріхами, це тільки вияв смертності, бо вони перестають існувати пазом із смертю), а вмирати. Бог приходить на нашу землю вмирати, оскільки ж Він вічний, то він не годен

вмерти. Він мусить і далі існувати. Сам один, поза яким більше нічого не існує, бо ми не існуємо, ми — омана проминального, з якого не погоджується наше честолюбство. Є тільки божевільний від доброти Бог (людство не хоче приймати ні божевілля, ні безмежної доброти Бога, хоч Бог тільки такий), що час від часу приходить вмирати серед людей то в образі Будди, то в образі Христа, то в образі майбутнього Месії. Бог, який так прагне неіснування. як людство вічності... Кому ж бо заманеться визнати, що, крім Бога, нічого іншого не існує і що весь усесвіт, усе наше людське буття лише периферія, смертна, переходова провінція буття, каламутна відбитка великого існування Бога? Люди звикли розглядати себе в центрі буття, затуляючи очі на всі зміни, засліплені бажанням безсмертя, і їм не спаде на думку, ЩО центр усього буття, — Бог і що весь усесвіт це лише відбитка трагедії його існування. Трагедії не в людському розумінні, людині не дано розуміти Бога, а вірніше дії, на яку у нас нема ні слів окреслити, ні понять збагнути, ні шифрів чи заклять, щоб наблизити, як нема ока на ультрафіялкове проміння, нема вуха на ультракороткі звуки. Ми тільки лаштунки, де це дійство Боже відбувається, хоч людство і вважає себе за дійових осіб. Звичайно, смертній людині важко помириться, що дійова особа в бутті одна-сдина — Бог, і що між поняттям і прагненням

Його і людей нема нічого спільного. Але Бог божевільно добрий. Він такий добрий, що жодне поняття доброго не вміщує Його. Він пожалів небуття. Він пожалів людство, і людству щойно на самий кінець свого існування дано наблизитися до Бога в тій людині, яка покликана втілити міт про людську велич, міт про велику людину, що була б настільки великою, аж, маючи всі здібності і можливості досягнути вічності, знехтувала б нею, відмовившись. Та людина переросла б і лишила за собою все людство, ставши подібною до Бога у виборі неіснування. Щойно цій людині дано знати про Бога в божому аспекті., Чому їй одній? Бо щоб наблизитися до Бога, треба позбутися будь-якої форми геростратизму, а це, виявилось, настільки важке, що людство цю можливість зіпхнуло до нездійсненого, до міту про велику людину, туманного міту, який з давніх-давен непокоїть людську свідомість, міту про людину, створену за образом Божим. Аж дивно, що цей міт такий живучий, хоч його людство і не спромоглося або й відмовилося збагнути, убоявшись його нелюдської величі. Можливо навіть, людству цей міт приснився ще тоді, коли Бог уперше прийшов умирати на землю. Можливо, ті перші, яким вдалося побачити Бога в Його справжній, не людській величі, донесли до людей цей міт, і їх за це каменували. Бо хто зна, чи цей міт не є лише тугою Бога за небуттям або за

другим до Нього подібним єством, гідним у компаньйони? Герострати не здібні на міт, що заперечує геростратство, а люди, навіть у найславетніших своїх екземплярах, свідомі чи несвідомі герострати. З геростратського погляду, якщо міт про велику людину — заперечення людськості, він потворний і шкідливий, мовляв, якби всі відбігли б бажання вічності, людство перестало б існувати; замість нього, ледве чи росла б зелена травичка на нашій плянеті. Для людства, яке не терпить небуття, міт про велику людину найнепотрібніший міт, який будь-коли існував, оскільки на великій людині закінчується усе людське буття; тому найкраще — нехай велика людина живе тільки в міті. Людство навіть не припускає, наскільки людина, покликана втілити міт про велику людину, — завершення усього людства, це найвища благодать, яка замкне лінію людського буття. Бо після великої людини починається сам Бог, як і на початку, і більш нічого. Велика людина — зенітна і кінцева точка людського розвитку; так за секунду перед небуттям людству дано справді бути великим.

Дом ще деякий час говорив, це давалося простежити в повітрі, однак чомусь я його перестав чути. Я відчував себе дуже слабим. Мені блимало перед очима, і, хоч це невдовзі й пройшло і мені нібито нічого не бракувало, я не міг позбутися

враження, що мене вставили в скриню плинного скла, яке навіть не дуже пригнічує й зв'язує мої рухи, думки, почуття, лише їх страшенно уповільнює, і це уповільнення дратує, як тупий бій, який втирають великим пальцем в усі кістки.

Я не знав, чого від мене домагався Дом. Не виключене, що він нічого не хотів, крім бажання виговоритися, як це часто трапляється з людьми, які або довго самотні, або занадто зайняті самі собою. За своє життя мені довелося досить багато вислухувати різних сповідей і монологів від колег, знайомих і навіть мало знайомих, хоч я цьому ніколи не надавав значення і забував сказане з хвилиною, коли хтось кінчав оповідати. Очевидно, моє терпіння (чого я, зрештою, мав перебивати комусь, коли йому кортіло витворитися?) або мій вигляд, що мене вже тішило, бо це зайвий раз свідчило про мою солідність, викликав довір'я.

Проте я сам не виявляв найменшого нахилу до роздумування, хоч я і не зараховував себе до поверхових людей. Я не вважав себе поверховим, тільки пощо солідній людині роздумувати? Я не любив утруднювати собі існування, не кохався в зайвому. Для мене, як і для багатьох інших, крім звичайних життєвих турбот, пов'язаних чи то з антикваріатом, чи то з родиною, не існувало проблем, в усякому разі ніяких незвичайних проблем, поки не з'явився в мою крамницю

відвідувач.

Я дивився на речі просто, і все виходило просто і ясно, включно з різними неприємностями, які час від часу трапляються в житті. Неприємностями, які не залишали довготривалих наслідків, бо я завжди намагався їх або полагодити, або забути. Я не тяжів ні до перечулености, ні до того, аби страждати більше, ніж належало, ані до нахилу копирсатися в собі, як дехто, розглядаючи це як дурне, а часом і шкідливе. І все таки мені трапилася історія з відвідувачем. Мені, а не комусь іншому. Чому?

Адже скільки я перебирав в уяві своє попереднє життя, я не подибував і тіні якогось натяку на стан, в який мене кинула воля мого відвідувача. До цього не знаходилося жодних підстав, жодних переходів. І все таки відвідувач існував, бо інакше я не потрапив би до Дома, не слухав би його безконечного монологу, чекаючи, поки він дасть адресу, де з'являється мій відвідувач, і мені бракувало сили, аби напруженням волі перетворити відвідувача, Дома, все це оточення на витвір ранкового марення, щоб підвестися серед антикваріату, заварити чай і взятися до кольорування Гравюр або складання інвентаря.

Я не тямив, ні як записував адресу, яку мені нарешті дав Дом, ні що говорив, якщо я взагалі щось говорив, ні як сходив униз.

Від того, як я сидів за столом у Дома, чекаючи на адресу, аж поки я опинився на вулиці, простяглася суцільна біла пляма. Я знаю лише, що коли я побачив молодиків, які все ще стояли перед будинком, хоч їх нібито й поменшало, щоправда, ' Це могло здатися й тому, що повії зникли, — я ствердив, що теж стою, і то стою на бруку.

— Ви дуже легко одягнені, а вечір свіжий, — сказав Дом, і я з зачудуванням зауважив його і тоді ще раз здивувався, чому він все ще зо мною.

Він нахилився, балянсуючи, у тому ж самому халаті, °Днією ногою на порозі вхідних дверей, а другою на бруківці біля мене, і мацав повітря. Імовірно він проводив мене надвір.

— Почекайте хвилиночку, поки я винесу вам літнє пальто і шалик. Ви розігрілися, а в такий час легко застудитися. Літні вечори небезпечні. За речі не хвилюйтеся. Повернете колись принагідно, коли заблукаєте в ці краї.

З гурту кілька молодиків привіталися з Домом.

— Почекайте, я зараз.

— Благаю вас, не треба! — несподівано для самого себе вигукнув я, хапаючи Дома за небесний халат. — Дуже вам дякую, але мені зовсім не холодно. До мене простуда не чіпляється. Початок літа. Крім того ...

— Ви простудитесь.

— Благаю вас, не треба! Ні. Запевняю вас, ні. Я не хочу! Мені не потрібно. Мені нічого не потрібно!

Я раптом зауважив, що я кричу, тільки зупинитися я вже не міг.

— Мені нічого не потрібно, — повторював я, чуючи, як я весь горю, і ще мить — і я втрачу панування над тілом і почну підскакувати, як піч-чавунок, в яку всунули, замість поліна, автомобільну шину, від якої розтоплюються рури.

— Я не хочу! Не хочу. Не хочу!

— Заспокойтеся, якщо ні, то ні.

І тоді лише настала тиша. Я навіть не чув його кроків, ніби він згортав їх за собою і забирав до кишені.

Я помацав себе, аби дійти до тями, і спробував заспокоїтися. Адреса справді лежала у мене в кишені, отже з цієї миті виключно від мене залежало, що далі. Однак мій душевний стан ніяк не давався себе уговкати. Я похитався, аби легше зосередитися, тільки де ж там! Думки і почуття мінялися з несамовитою швидкістю: заки я встигав зупинитися на якійсь більш-менш виразній думці чи почутті, як їх вже і тіні не лишалося, а нові на їх місці виявлялися ще більше натривкі, щобільше, вони не зраджували найменшого стосунку з попереднім, наче з кількох осіб протилежної вдачі ви- помпували всі почуття й думки і, перебовтавши

в машині для змішування цементу, влили назад у мене. У цю хвилину на моїх плечах перебувала явно не моя голова. Мене унедійснили, і я сам не зчувся — коли. Чи цим способом прийшла запізнена реакція на розмову Дома, чи, може, моє попереднє «я» вирішило остаточно звести зі мною порахунки за те, що я дався втовкти себе писати біографію відвідувача, я не зважував, проте, в одному я не сумнівався: моя свідомість, навіть частково моє тіло, розпалися на жмут волокнин, і кожна така волокнина вела самостійне, не подібне до іншої існування, цілком (відмінне від моїх нахилів, уподобань; я хапався за них, як за рятівну соломину, та за жодною з них не встигав угнатися.

Я звів руки в кишені і пальцями подумав, що запальничку і цигарки забув у Дома, проте від самої гадки повернутися і забрати їх я зробився одразу від голови до п'ят невагомий, мені здалося, ніби я падаю, як падають уві сні, і я зрозумів: мене вже ніщо не зтягне назад. Те все я відрізав за собою. Я не бажав ні чути монологів, ні бачити Домових очей, взагалі нічого і нікого, головне — щоб мене не чіпали.

Я ще раз пересіяв усі кишені. Цього разу з більшим успіхом. Порожні кишені через якусь непередбачену примху природи явили раптом, як Венеру з морської піни, пожмакану цигарку невідомого походження, бо я акуратна людина,

навіть з нахилом до педантизму, і ніколи не пхаю до кишень цигарок без коробки, поминаючи вже, що такої марки цигарок я взагалі не палив, хоча тепер усе це належало до несуттєвого. Нехай її хтось інший поклав. Може, навіть Дом.

Я розпрасував цигарку пальцями, скільки давалося, при цьому кінець цигарки луснув, і я його відщипнув, ледве не порвавши усієї цигарки, і наблизив обличчя до молодиків за вогнем.

Здасться, чай, який я розлив у Дома, проходив десь по — сусідству з цигаркою, бо вона трохи відсиріла, і я аж упрів, розпалюючи її, наче мене примусили викопати траншею. Я раптом усім тілом відчув, як витратив на розпалювання цигарки стільки енергії, що мене зараз втома валила на брук.

Я й справді не годен стояти, ствердив я собі, вже сідаючи на край вузького тротуару просто перед гуртом, аби не повалитися пластом.

Молодики переморгнулися, мовляв, ну ж і хильнув; і котрийсь з них заходився оповідати стару анекдоту про п'яниць і про Ліворно, однак торкнувшись бруку, я зовсім збайдужів до того, що про мене думали й розповідали. У цю хвилину навіть поява моєї дружини чи прилюдне викриття історії з моїм відвідувачем не зворушило б мене.

— Ми в Ліворно були?

— Були.

— Вино пили?

— Пили.

— А де ж він?

— Хто він?

— Ну, ми в Ліворно були?

— Були...

Як добре, що я сидів. Головне — мене ніхто не чіпав, їх голоси висіли на півтора метра над моєю головою десь у зовсім іншій площині, герметично відмежованій від простору, де я перебував. Я сидів у колодязі. Мене не можна було досягти, і перед моїм обличчям здіймалися тільки їхні ноги, крізь які подекуди просочувалося світло вуличного ліхтаря. Цілий ліс ніг. Суцільне цвинтарище з пам'ятниками, колонади за колонадами, худі, куці і довгі, ноги-нахаби і ноги-простокваші в розтоптаних апокаліптичних черевиках. Людям перепало рішуче забагато ніг, переконався я. Угорі їх самих — обмаль, а внизу від ніг — не проглянути.

Я механічно перерахував куці ніг і зразу ж встановив, що однієї ноги забагато. Вона явно потрапила в гурт помилково. Здається, вона взагалі не мала власника й існувала сама собі. Це виявилось настільки очевидне, що я поспішив перерахувати ще раз. Тільки тепер додалося ще три зайві ноги, і, хоч як я старався, ніяк не виходило парно, попри те, що ніхто серед гурту нібито не належав до калік.

Спочатку я нарахував сімнадцять, потім тринадцять, тоді п'ятнадцять, і на цей раз мені впало в око: багато ніг належать своїм власникам помилково, і, властиво, саме ця невідповідність і збиває мене з рахунку. Бо чого, наприклад, під сімнадцятирічним юнаком опинилися ноги виразно літнього службовця, і то агента страхувального товариства?

Я добре знав цей гатунок ніг ще зі студентських часів, коли тимчасово жив у підвальному помешканні мого приятеля з вікнами на рівні тротуару навпроти страхувального агентства. Не ноги, а кілки. Мені, звичайно, не шкода йому — ніг, навіть якщо це ноги страхувального агента, можливо, навіть цікаво ходити — на таких ногах, хоч як же самим ногам, як вони чулися? Коли поруч під плюгавеньким літнім чоловічком, найстаршим з гурту, красувалося справжнє видовище? Під ним похитувалися ноги, наче щойно зняті з п'єдесталу. Таким ногам стояти б під торсом Олександра Македонського, уявного, бо справжній був малий і миршавий, а не під тільцем, яке утрималося б і на двох нитках.

Я навіть відвів очі набік і пошукав з пам'яті поблизу пам'ятника, аби порівняти, оскільки поглядом не давалося відсунути від лиця зборище ніг на іншу вулицю, хоч я і так пригадував, що